



KESKI-SUOMEN LIITTO

24.3.2023

Hyvinvoinnin aluerakenne

Keski-Suomen maakuntakaava 2040

Sisällysluettelo

1	Johdanto	3
2	Hyvinvointi.....	5
2.1	Lainsäädäntö	5
2.2	Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (VAT).....	6
2.3	Valtakunnalliset ja kansainväliset strategiat ja ohjelmat	7
3	Hyvinvointi Keski-Suomen strategisena tavoitteena	10
3.1	Keski-Suomen strategia 2050	10
3.2	Keski-Suomen hyvinvointiohjelma 2021–24.....	11
3.3	Keski-Suomen matkailustrategia 2021–25.....	12
3.4	Keski-Suomen metsäohjelma 2021–25	13
3.5	Keski-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma	13
3.6	Hiilineutraali Keski-Suomi 2030.....	14
4	Sivistyksen, kulttuurin ja liikunnan maakunta.....	15
5	Luonnon maakunta.....	18
5.1	Luonto elämän lähteenä	19
5.2	Luonto elinvoiman lähteenä	19
5.3	Luonto elämysten lähteenä	20
6	Keski-Suomen hyvinvoinnin aluerakenne.....	22
6.1	Keski-Suomen aluerakenne 2040	22
6.2	Keski-Suomen kuntien ja seutujen rakennemallit ja suunnitelmat.....	25
6.3	Ylimaaunnalliset yhteydet.....	28
6.4	Hyvinvoinnin aluerakenne kartalla.....	33
7	Hyvinvointi Keski-Suomen maakuntakaavassa	37
8	Lopuksi.....	40
	Lähteet	41

1 Johdanto

Keski-Suomen strategisena tavoitteena on jo useamman vuoden ajan ollut hyvinvoinnin ja hyvinvointitalouden edistäminen. Keski-Suomeen on rakentunut valtakunnallisesti ja kansainvälisestikin merkittävä hyvinvoinnin, terveyden ja liikunnan edistämisen keskittymä.

Maakunnan hyvinvointi ammentaa edellytyksensä luonnosta sekä korkealaatuisesta tutkimuksesta ja koulutuksesta. Oppimisen, motivaation ja sydämen sivistyksen perustana on mielen hyvinvointi, jota haluamme vaalia lapsuudesta alkaen. Keski-Suomen maakuntaohjelman 2022–2025 yhdeksi tavoitteeksi onkin nostettu mielen hyvinvoinnin huomioiminen Keski-Suomen kehityksessä.

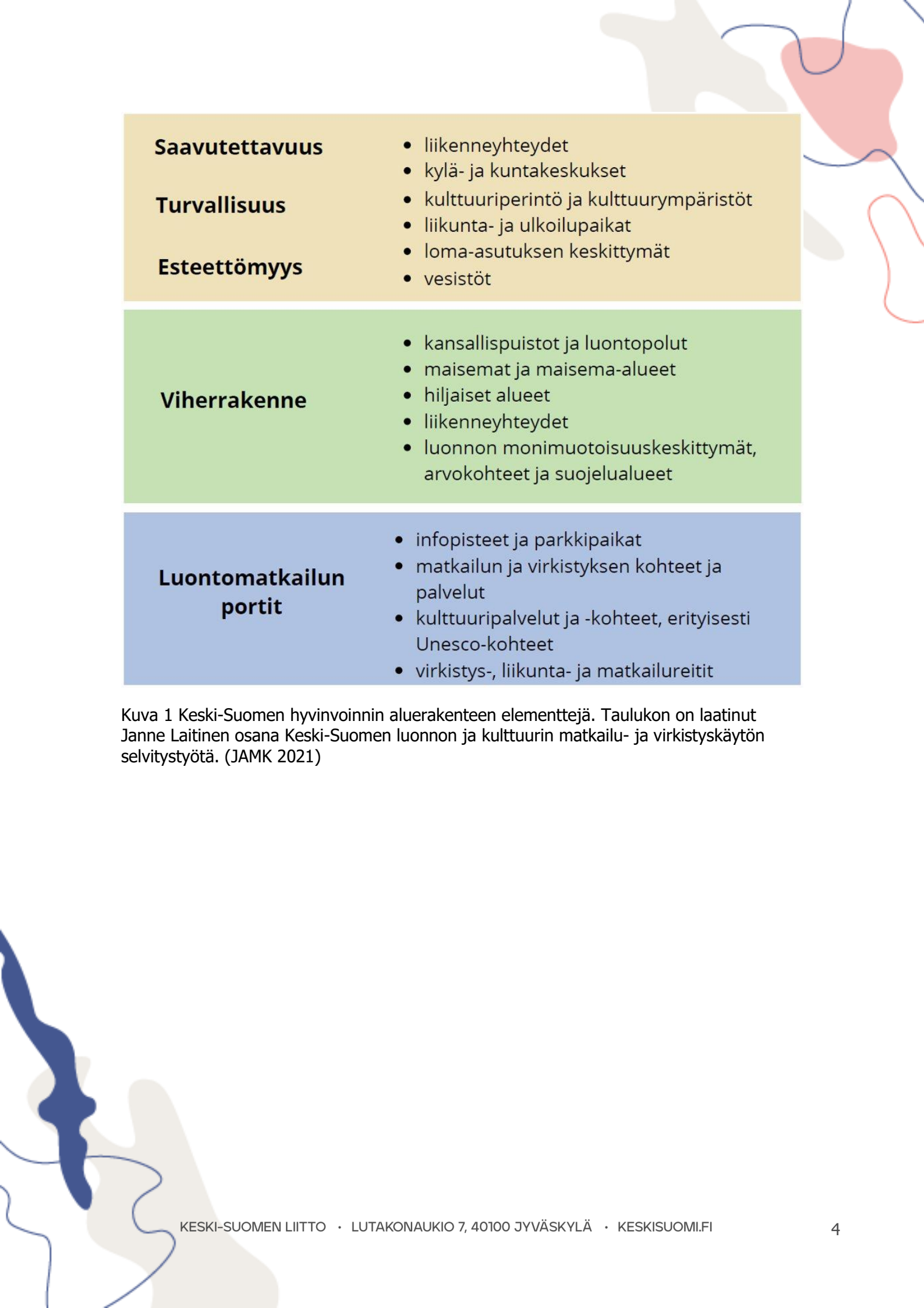
Keski-Suomessa aluekehittäminen on kokonaisvaltaista, kaikki sektorit ja työkalut huomioivaa. Maakuntastrategia ja -ohjelma määrittävät suuntaa. Maakuntakaava on alueidenkäyttöä ohjaava työkalu, joka varmistaa strategian tavoitteiden toteutumisen. Keski-Suomessa on käynnissä vaihemaakuntakaavan laatiminen, jonka teemat – seudullisesti merkittävä tuulivoimatuotanto, liikenne ja hyvinvoinnin aluerakenne – pohjautuvat strategian linjauksiin.

Maakuntakaavaprosessin yhteydessä toteutettava hyvinvoinnin aluerakenteen tarkastelu tukee hyvinvointiin liittyvien strategisten tavoitteiden toteuttamista. Keski-Suomen hyvinvoinnin aluerakenteen tarkastelun kautta tunnistetaan Keski-Suomesta niitä painopistealueita, joita kehittämällä voidaan vahvistaa keskisuomalaista hyvinvointia ja hyvinvoinnin ympärille rakentuvaa liiketoimintaa. Tämän voi nähdä myös osana Keski-Suomen älykkään erikoistumisen strategian toimeenpanon tukemista. Hyvä vointi on nostettu yhdeksi kyseisen strategian kärkiteemoista.

Tässä maakuntakaavan taustamuistiossa tarkastellaan, mitä hyvinvointi tarkoittaa ja miten se näkyy Keski-Suomen maakuntakaavassa – mikä on keskisuomalainen hyvinvoinnin aluerakenne?

Keski-Suomen hyvinvoinnin aluerakenteen elementtejä (kuva 1) on tarkasteltu Jyväskylän ammattikorkeakoulun (JAMK) ja Humanistisen ammattikorkeakoulun laatimassa Keski-Suomen luonnon ja kulttuurin matkailu- ja virkistyskäytön selvityksessä. Selvitys oli osa Keski-Suomen liiton osatoteuttamaa *Interreg Europe*-rahoitteista *Thematic Trail Trigger*-hanketta. Viideksi keskeiseksi hyvinvoinnin aluerakenteen elementiksi on selvityksessä tunnistettu saavutettavuus, turvallisuus, esteettömyys, viherrakenne ja luontomatkailun portit.

Seuraavassa luvussa määritellään hyvinvointia lainsäädännön sekä kansallisten ja kansainvälisten strategioiden kautta. Kolmannessa luvussa tuodaan hyvinvoinnin määrittely maakunnalliselle tasolle ja tarkastellaan hyvinvointia Keski-Suomen strategisena tavoitteena. Samalla tuodaan näkyväksi useat strategiat, joilla luodaan edellytyksiä hyvinvoinnille ja elinvoimalle. Neljännessä ja viidennessä luvussa Keski-Suomen hyvinvoinnin aluerakenteeseen valitaan kaksi erilaista näkökulmaa. Keski-Suomi hahmotetaan sivistyksen, kulttuurin ja liikunnan sekä luonnon maakuntana. Kuudennessa luvussa näiden teemalukujen havainnot yhdistetään Keski-Suomen kuntien, naapurimaakuntien ja maakunnan aluerakenteeseen ja selvityksiin. Seitsemännessä luvussa tarkastellaan, miten hyvinvoinnin aluerakenne toteutuu Keski-Suomen lainvoimaisessa maakuntakaavassa.



Saavutettavuus	• liikenneyhteydet • kylä- ja kuntakeskukset
Turvallisuus	• kulttuuriperintö ja kulttuurympäristöt • liikunta- ja ulkoilupaikat
Esteettömyys	• loma-asutuksen keskittymät • vesistöt
Viherrakenne	• kansallispuistot ja luontopolut • maisemat ja maisema-alueet • hiljaiset alueet • liikenneyhteydet • luonnon monimuotoisuuskeskittymät, arvokohteet ja suojelualueet
Luontomatkailun portit	• infopisteet ja parkkipaikat • matkailun ja virkistyskohteet ja palvelut • kulttuuripalvelut ja -kohteet, erityisesti Unesco-kohteet • virkistys-, liikunta- ja matkailureitit

Kuva 1 Keski-Suomen hyvinvoinnin aluerakenteen elementtejä. Taulukon on laatinut Janne Laitinen osana Keski-Suomen luonnon ja kulttuurin matkailu- ja virkistyskäytön selvitystyötä. (JAMK 2021)

2 Hyvinvointi

Hyvinvointi voidaan ymmärtää monin eri tavoin. Kielitoimiston sanakirjan mukaan hyvinvoinnilla on kaksi merkitystä. Toisaalta sillä voidaan tarkoittaa aineellista ja taloudellista hyvinvointia ja toisaalta hyvinvoinnilla voidaan tarkoittaa hyvää terveydentilaa; hyvää, harmonista oloa.

Maakunnan aluekehittämisen ja aluesuunnittelun yhteydessä hyvinvoinnin määrittelyn kannalta olennaisia ovat lainsäädännön sekä valtakunnallisten ja kansainvälisten strategioiden kautta tulevat määrittelyt hyvinvoinnille. Näihin perehdytään tässä luvussa.

2.1 Lainsäädäntö

Maankäyttö- ja rakennuslaki

Alueiden käyttöä ohjaa maankäyttö- ja rakennuslaki (MRL)¹. Alueiden käytön suunnittelun tavoitteena on edistää muun muassa turvallisen, terveellisen, viihtyisän ja sosiaalisesti toimivan elin- ja toimintaympäristön luomista; rakennetun ympäristön kauneutta ja kulttuuriarvojen vaalimista; sekä luonnon monimuotoisuuden ja muiden luonnonarvojen säilymistä (MRL 132/1999 5 §). Nämä yleiset alueiden käytön suunnittelun tavoitteet ohjaavat niin maakunta-, yleis- kuin asemakaavoitustakin.

Maakuntakaavalle on osoitettu vielä omat tarkemmat sisältövaatimukset, joihin on kiinnitettävä erityisesti huomiota. Nämä ovat

- 1) maakunnan tarkoituksenmukainen alue- ja yhdyskuntarakenne
- 2) alueiden käytön ekologinen kestävyys
- 3) ympäristön ja talouden kannalta kestävät liikenteen ja teknisen huollon järjestelyt
- 4) vesi- ja maa-ainesvarojen kestävä käyttö
- 5) maakunnan elinkeinoelämän toimintaedellytykset
- 6) maiseman, luonnonarvojen ja kulttuuriperinnön vaaliminen
- 7) virkistykseen soveltuvien alueiden riittävyys (MRL 132/1999 28 §)

Hyvinvointia ei suoraan mainita MRL:ssä, mutta se vaikuttaa taustalla esimerkiksi puhuttaessa turvallisesta, terveellisestä ja toimivasta elin- ja toimintaympäristöstä tai virkistykseen soveltuvien alueiden riittävydestä.

Kaavan tulee perustua merkittävät vaikutukset arvioivaan suunnitteluun (MRL 132/1999 9 §). Keski-Suomen lainvoimaisen maakuntakaavan osalta on toteutettu arviointi siitä, miten se toteuttaa maakuntakaavan sisältövaatimuksia. Arvioinnin yhteydessä on tuotu esiin muun muassa se, kuinka luontoympäristön ja vesistöjen virkistyskäyttöä kehittämällä tuetaan asukkaiden hyvinvointia (Savikko ym. 2017: 36)². Tässä taustamuistiossa syvennytään vielä tarkemmalle tasolle siinä, millaisilla maakuntakaavamerkinnoillä ja aluerakenteellisilla valinnoilla hyvinvointia edistetään Keski-Suomessa.³

¹ Maankäyttö ja rakennuslaki (5.2.1999/132). <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>

² Savikko, H., K. Lehtinen, A. Tulonen, J. Mäkinen, J. Räsänen, E. Salminen, J. Hokkanen. (2017). [Keski-Suomen tarkistettu maakuntakaava. Vaikutusten arviointi](#). Ramboll.

³ Katso erityisesti luku 7. Hyvinvointi Keski-Suomen maakuntakaavassa

Luonnonsuojelulaki

MRL:n lisäksi maankäyttöä ja sitä kautta maakuntakaavoitusta ohjaavat useat erityislait, kuten luonnonsuojelulaki (LsL)⁴. Keski-Suomessa hyvinvoinnin aluerakenteen tarkastelun yhteyteen on sidottu siniviherrakenteen tarkastelu, sillä keskisuomalainen hyvinvointi pohjautuu monipuoliseen luontoomme. Tämä korostaa luonnonsuojelulain roolia. Lain tavoitteena on mm. luonnon monimuotoisuuden ylläpitäminen; luonnonkauneuden ja maisema-arvojen vaaliminen sekä luonnontuntemuksen ja yleisen luonnonharrastuksen lisääminen (LsL 1096/1996 1 §).

Uusi luonnonsuojelulaki astuu voimaan 1. kesäkuuta 2023 (LsL 9/2023)⁵. Tavoitteistoltaan luonnonsuojelulaki pysyy kuitenkin hyvin samankaltaisena.

Vuoden 2022 alussa Keski-Suomessa maapinta-alasta on luonnonsuojelulain perusteella suojeltu 45 600 hehtaaria ja vesistöistä 1 600 hehtaaria.⁶ Luonnonsuojelulaki näkyy myös maakuntakaavakartalla. Keski-Suomen maakuntakaavassa esitetään muun muassa luonnonsuojelualueet, jotka on osoitettu luonnonsuojelulain nojalla suojeltavaksi.

Luonnonsuojelusta puhuttaessa on tärkeää tuoda esiin yksityinen, vapaaehtoinen, luonnonsuojelu, joka näyttelee merkittävää roolia luonnonsuojelulainkin asettamien tavoitteiden saavuttamisessa. Esimerkiksi vuonna 2017 Luontolahjani satavuotiaalle -kampanjassa yksityisiä luonnonsuojelualueita perustettiin 3 064 hehtaaria⁷. Vuonna 2018 Keski-Suomessa suojeltiin vapaaehtoisesti 600 hehtaaria⁸.

Ulkoilulaki

Yhtenä keskeisenä lakina voidaan pitää ulkoilulakia (606/1973), jossa säädetään ulkoilureiteistä, leirintäalueista ja valtion retkeilyalueista.⁹ Laki ei sinänsä sisällä ulkoilun edistämiseen liittyviä säädöksiä, mutta määrittelee vastuita esimerkiksi ulkoilureitteihin liittyen. Reitistöillä on keskeinen rooli mietittäessä hyvinvoinnin edistämisen alueiden käytöllisiä kysymyksiä.

2.2 Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet (VAT)¹⁰

Maakunnan suunnittelussa ja muussa alueiden käytön suunnittelussa on huolehdittava valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden huomioon ottamisesta siten, että edistetään niiden toteuttamista (MRL 132/1999 24 §). Maakunnan suunnittelun yksi tärkeimmistä tehtävistä onkin sovittaa valtakunnalliset tavoitteet yhteen maakunnallisten ja paikallisten tavoitteiden kanssa (MRL 132/1999 25 §). Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet on päivitetty viimeksi vuonna 2017.

Hyvinvointi näkyy myös valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa, vaikka siellä ei suoraan puhutakaan hyvinvoinnista. Erityisesti se näkyy seuraavissa tavoitteissa:

⁴ Luonnonsuojelulaki (20.12.1996/1096). <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961096>

⁵ <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230009#Pidm45053757353440>

⁶ Suomen Virallinen tilasto: Luonnonvarakeskus, Metsien suojelu

⁷ Kts. esim. Maa- ja metsätalousministeriö & Ympäristöministeriö (18.6.2021). <https://ym.fi/-/luontolahja-kampanja-innostaa-suojelemaan-suomalaista-luontoa>.

⁸ Pallonen, K. (11.3.2019). Vapaaehtoinen luonnonsuojelu kiinnostaa Keski-Suomessa. <https://yle.fi/a/3-10682319>

⁹ Ulkoilulaki (13.7.1973/606). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730606>

¹⁰ Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet. <https://www.ymparisto.fi/fi/-/elinymparisto-ja-kaavoitus/maankayton-suunnittelujarjestelma/Valtakunnalliset-alueidenkayttotavoitteet>

- Edistetään palvelujen, työpaikkojen ja vapaa-ajan alueiden hyvää saavutettavuutta eri väestöryhmien kannalta. Edistetään kävelyä, pyöräilyä ja joukkoliikennettä sekä viestintä-, liikkumis- ja kuljetuspalveluiden kehittämistä.
- Ehkäistään melusta, tärinästä ja huonosta ilmanlaadusta aiheutuvia ympäristö- ja terveyshaittoja.
- Huolehditaan valtakunnallisesti arvokkaiden kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvojen turvaamisesta.
- Edistetään luonnon monimuotoisuuden kannalta arvokkaiden alueiden ja ekologisten yhteyksien säilymistä.
- Huolehditaan virkistyskäyttöön soveltuvien alueiden riittävydestä sekä viheralueverkoston jatkuvuudesta.

Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden hyvinvointinäkökulma kattaa siis hyvinvointimäärittelyn osalta sekä aineelliseen hyvinvointiin liittyvät näkökulmat että esimerkiksi elinympäristön viihtyvyydestä ja vehreydestä kumpuavaan hyvään, harmoniseen oloon. Alueidenkäytöstä puhuttaessa on nostettava esiin myös palveluiden saatavuus, joka on oleellisessa roolissa ihmisten hyvinvoinnin vahvistamisessa.

2.3 Valtakunnalliset ja kansainväliset strategiat ja ohjelmat

Maakunnallisessa suunnittelussa yhteensovitetaan valtakunnallisia ja kansainvälisiä tavoitteita paikallisiin tavoitteisiin ja olosuhteisiin. Siksi on relevanttia tarkastella, mitä elementtejä erilaiset valtakunnan, Euroopan unionin tai kansainvälisen yhteisön tasolta tulevat strategiat ja ohjelmat tarjoavat hyvinvoinnin tarkasteluun maakunnallisessa alueidenkäytössä.

Kestävän kehityksen toimintaohjelma

Vuonna 2015 hyväksytty kestävä kehityksen globaali toimintaohjelma, johon suurin osa maailman valtioista on sitoutunut. Toimintaohjelma muodostuu 17 tavoitteesta ja niiden alatavoitteista. Suomessa



Kuva 2 Kansainvälisesti hyväksytyt kestävä kehityksen tavoitteet. Tavoitteiden tarkoituksena on luoda toimintasuunnitelma ihmisten, maapallon ja hyvinvoinnin hyväksi.

toimintaohjelman toimeenpanoa ohjaa kansallinen toimeenpanosuunnitelma, jona toimii valtioneuvoston Agenda2030-selonteko vuodelta 2020¹¹.

Agenda 2030:n kaikkien tavoitteiden (kuva 2) voidaan katsoa linkittyvän hyvinvointiin, ”toimintaohjelma on toimintasuunnitelma ihmisten, maapallon ja hyvinvoinnin hyväksi.” (Yhdistyneet kansakunnat 2015)¹².

Suunnitelman toimeenpanoa seurataan sekä kansallisesti, Euroopan unionin tasolla, että globaalisti. Vuonna 2020 julkaistun Euroopan unionin seurantaraportin mukaan Suomi pärjää EU:n keskiarvoa heikommin tavoitteiden 7 (edullista ja puhdasta energiaa) ja 12 (vastuullinen kulutus ja tuotanto) osalta, vaikka näissäkin Suomen suunta on ollut lupaava. Sen sijaan tavoitteessa 15 (maanpäällinen elämä) Suomi on etäännyttävässä tavoitteesta.¹³

Energiakysymyksiä käsitellään Keski-Suomen maakuntakaavassa 2040 tuulivoimakokonaisuuden kautta. Merkittävää roolia Keski-Suomessa näyttelee myös bioenergia, jonka toimintaedellytykset on otettava huomioon maakunnan kehittämisessä. Tavoite 15 (maanpäällinen elämä) tarkoittaa maaekosysteemien suojelua, ennallistamista ja kestävää käyttöä. Laadittaessa suunnitelmia näiden tavoitteiden saavuttamiseksi on hyvä huomioida myös mahdollisten suunnitelmien vaikutus luonnon tuotantopalveluiden hyödyntämiseen. *Myös hyvinvoinnin aluerakennetta tarkasteltaessa on syytä kiinnittää huomiota niin luonnon monimuotoisuuteen kuin sen kestävään käyttöönkin.*

Alue- ja yhdyskuntarakenteen näkökulmasta oleellisia tavoitteita ovat myös tavoitteet *ruokaturvaan ja kestäväan maatalouteen*; terveydenhuoltoon; koulutukseen; *puhtaaseen veteen*; kestäväan infrastruktuuriin; sekä turvallisiin ja kestäviin kaupunkeihin ja yhteisöihin liittyen. Kaikkea läpi leikkaa tavoite 8 kaikkia koskevasta kestävästä talouskasvusta.

Kansallinen luonnon virkistyskäytön strategia 2030

Marinin hallitusohjelmassa linjattiin kansallisen virkistyskäyttöstrategian luomisesta (Valtioneuvosto 2019: 176)¹⁴. Luonnon virkistyskäyttö on suuressa roolissa suomalaisten elämässä. Esimerkiksi lähes neljä viidestä suomalaisesta kävelee luonnossa ja se onkin tyypillisin lähivirkistysaktiiviteetti (Valtioneuvosto 2022: 20)¹⁵.

Strategian tavoitteena on *edistää luonnon virkistyskäyttöä ja tuoda sen hyötyjä mahdollisimman monelle myös kansanterveyden ja -talouden näkökulmasta*. Strategisiksi tavoitteiksi strategiassa tunnistetaan lähiluonnon saavutettavuus, terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen, luonnon kestävyden vaaliminen virkistyskäytössä, voimavarojen tunnistaminen ja yhteistyö sekä luonnon virkistyskäytön monimuotoisuus.

Lähiluonnon saavutettavuudesta huolehditaan turvaamalla alueiden käytön suunnittelussa lähivirkistysalueet, niin että ne ovat yhdenvertaisesti ja esteettömästi saavutettavissa. Luonnossa

¹¹ Valtioneuvoston kanslia (2020). [Valtioneuvoston selonteko kestävä kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta. Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa](#). Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2020: 7.

¹² Yhdistyneet kansakunnat (2015). [Yleiskokouksen päätöslauselma 25. syyskuuta 2015](#).

¹³ Hoffren, J. (2022). [EU on edistynyt kestävässä kehityksessä: Suomen haasteina on puhdas energia sekä kestävä kulutus ja tuotanto](#). Tieto & trendit.

¹⁴ Valtioneuvoston kanslia. (2019). Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3>

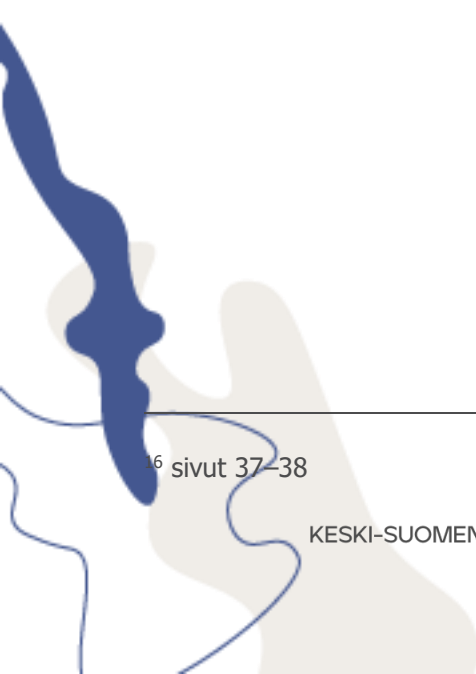
¹⁵ Kansallinen luonnon virkistyskäytön strategia 2030: Valtioneuvoston periaatepäätös. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-685-3>



liikkuminen halutaan integroida nykyistä vahvemmin osaksi kansanterveyden edistämistä ja hyvinvointierojen kaventamista. *Luonnon virkistyskäytön edistämiseksi tarvitaan myös uusia yhteistyötapoja ja -muotoja*, toimijakenttä virkistysalalla on moninainen.

Strategia esittää myös useampia toimenpiteitä tavoitteiden saavuttamiseksi. Toimenpiteisiin kuuluu muun muassa uusien valtion retkeilyalueiden perustamisen mahdollisuuksien selvittäminen; luonto- ja virkistysalueiden saavutettavuuden parantaminen kestäväillä liikkumismuodoilla; luonnon virkistyskäytön kytkeminen sosiaali- ja terveyspalveluihin; luonnon virkistyskäyttöön liittyvän yhteistyön lisääminen kuntien, maakuntien, valtion ja muiden sidosryhmien välillä; sekä ELY-keskusten, maakuntien ja kuntien virkistyskäyttöosaamisen vahvistaminen.

Strategiassa muistutetaan luonnon virkistyskäytön rahoituksen ja resurssoinnin useista mahdollistajista. Kunnilla ja ministeriöillä (ennen muuta YM, MMM, OKM ja TEM) on keskeinen rooli, mutta yhtä lailla mahdollistavassa roolissa ovat erilaiset hankerahoitukset, virkistysalueyhdistykset ja muut vastaavat sekä yksityiset investoinnit virkistyskäyttöä tukeviin palveluihin. ¹⁶



¹⁶ sivut 37–38

3 Hyvinvointi Keski-Suomen strategisena tavoitteena

3.1 Keski-Suomen strategia 2050

Keski-Suomen maakuntavaltuusto hyväksyi joulukuussa 2021 Keski-Suomen strategian 2050. Strategia ohjaa maakunnan yhteistä aluekehittämistä. Strategia sisältää maakuntasuunnitelman eli tahtotilan maakunnan pitkän aikavälin kehittämisestä vuoteen 2050 saakka; maakuntaohjelman, jossa linjataan lähivuosien eli vuosien 2022–2025 yhteiset toimenpiteet; sekä EU:n alue- ja rakennepolitiikan rahoituksen käyttöä ohjaavan älykkään erikoistumisen strategian vuosille 2021–2027. Keski-Suomessa hyvinvointi on tunnistettu yhdeksi maakunnan strategisista tavoitteista ja voimavaroista.

Strategian visiona on Keski-Suomen kasvu ja kehitys luonnon, ihmisen ja talouden sopusoinnussa.



Kuva 3 Keski-Suomen strategia 2050 hyväksyttiin joulukuussa 2021. Strategia sisältää maakuntaohjelman, älykkään erikoistumisen strategian ja maakuntasuunnitelman.

Kehittämistä kohti vuotta 2050 katsotaan kolmen kokonaisuuden kautta: elinvoimaisuus ja osaaminen, saavutettavuus ja elinympäristö, sekä hyvä vointi ja yhteenkuuluvuus. Näissä kaikissa kokonaisuuksissa on yhtymäpintaa hyvinvoinnin kanssa. Alueen elinvoimaisuus luo taloudellista hyvinvointia, puhdas luonnonympäristö on hyvinvoinnin edellytys, hyvän voinnin ja yhteenkuuluvuuden kokonaisuus pyrkii kiinnittämään huomion ihmiseen työn, teknologian ja yhteiskunnan murroksissa.

Maakuntaohjelmassa läpileikkaavaksi teemaksi on valittu kokonaisuus, ajatus siitä, että aluekehittämistä on tehtävä niin ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti kuin kulttuurillisestikin kestävästi, sopusoinnussa. Maakuntaohjelman neljä varsinaista kokonaisuutta ovat kasvun maaperä, sydän-Suomen, keskellä maailman virran, ja kestävän maailman kasvattaja.

Yksi alueiden menestymisen kannalta keskeinen tekijä on laadukas elinympäristö ja palveluiden saatavuus (Sotarauta ym. 2021: 18). Menestymistä tuetaan vahvalla paikallisella ja alueellisella strategiatyöllä, jonka avulla rakennetaan kehitystä alueiden vahvuuksien ympärille. Keski-Suomessa tämä tarkoittaa esimerkiksi hyvinvoinnin kannalta keskeisten elinympäristöjen ja palveluiden laadun ja saavutettavuuden parantamista.

3.2 Keski-Suomen hyvinvointiohjelma 2021–24

Maakunnan hyvinvointiohjelma on huomionut STM:n julkaiseman Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen 2030-toimeenpanosuunnitelman painopisteet, joista yksi on hyvät arkiympäristöt; terveellinen, turvallinen, esteetön ja esteettinen. Hyvinvointiohjelma linkittää hyvinvointiin luontoympäristön ja virkistyskäytön merkityksen. Painopiste Hyvinvointia lähiympäristöistä ja yhteisöllisyydestä korostaa keskisuomalaisen luonnon mahdollisuuksia ja merkitystä hyvinvoinnille:



Kuva 4 Lähiluonnon vaikutus hyvinvointiin (Keski-Suomen hyvinvointiohjelma, lähde Meijän Polku)

Luonto ja luontoliikkuaminen vaikuttavat positiivisesti hyvinvointiin. Haluamme, että ihmiset löytävät luonnon monimuotoisuuden. Tavoitteet 1. Keskisuomalaiset hyödyntävät luontoa hyvinvointinsa tukemisessa 2. Yhteisöllisyyden vahvistuminen ja 3. Yksinäisyyden väheneminen. Mittarit: 1. Luontosuhde vahvistuu väestön parissa 2. Luonnon hyöty- ja virkistyskäyttö lisääntyy 3. Yhteisöllisyys vahvistuu ja yksinäisyys vähenee. Hyvinvointi nähdään myös investointina ja elinvoimana ja tavoitteena on mm. terveys- ja hyvinvointimatkailun roolin ja määrän kasvaminen. Huomiota kiinnitetään myös luontovirkistyskohteiden saavutettavuuteen. Ohjelman tavoitteena on, että suunnittelussa ja maankäytössä otetaan huomioon luonnon virkistyskäyttömahdollisuudet.

potentiaalia nähdään luontomatkailussa, johon liittyvät esimerkiksi hiljaisuuspolku, metsäkylpy ja luontojooga; sekä vahvana liikunta- ja urheilumaakuntana potentiaalia löytyy myös liikunta- ja urheilumatkailusta. Hyvinvointimatkailun osa-alueina nostetaan esiin myös sauna ja ruoka.

3.4 Keski-Suomen metsäohjelma 2021–25

Metsäohjelma asettaa kehittämistavoitteeksi mm. luontomatkailun, luonnontuotealan ja luontoon perustuvat palvelut: Keskisuomalainen metsäluonto tarjoaa mahdollisuuksia. Puhdasta metsää, vesistöjä ja ilmaa pitäisi pystyä hyödyntämään entistä paremmin luontomatkailun liiketoiminnassa, sekä osana sote-palveluita. Ohjelman mukaan luonto- ja maisemamatkailua voidaan parhaiten tukea kehittämällä jo olemassa olevia luonto- ja retkeilyreitistöjä.

3.5 Keski-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma

Keski-Suomen maaseudun kehittämisohjelmassa maakunnan vahvuuksiksi on tunnistettu muun muassa biotalousosaaminen ja -yrittäjyys, luonnonvarat ja raaka-aineet, luonnon moninaisuus ja pienipiirteisyys, puhtaat vesistöt sekä monipaikkaisuus. Mahdollisuuksina nähdään muun muassa biotalouteen liittyvä uudelleenrakennus, matkailu ja uudet matkailukonseptit, asukkaiden hyvinvoinnin edistäminen sekä uusien hiiltä sitovien kasvien viljely ja maaperän kunnon ylläpitäminen. Uhkina nousee esiin muun muassa ilmastomuutoksen ja luonnon monimuotoisuuden heikkenemisen vaikutus ympäristöön, epävarmuus tulevaisuudesta, maatalouden mahdolliset tulevaisuuden uhat sekä yrittäjien jaksamisen väheneminen.¹⁷



Kuva 7 Elävä keskisuomalainen maaseutu. (Lähde: Keski-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma, s. 17)

¹⁷ Maaseudun kehittämisohjelma, s. 7 (<https://www.ely-keskus.fi/documents/13166/0/K-S+Maaseutuohjelman+aluesuunnitelma+%283%29.pdf>)

Nykytilan kartoituksen pohjalta kehittämissuunnitelmassa on tunnistettu tavoitteita viiden eri painopisteen osalta. Painopisteet ovat metsät ja puu monipuolisesti (vihreä biotalous), ruokaketju (keltainen biotalous), vesistöt monipuolisesti (sininen biotalous) sekä vetovoimainen maaseutu niin elinkeinon kuin asumisen näkökulmasta.

Tarkempina tavoitteina on nostettu esiin muun muassa metsästä saatavien puupohjaisten tuotteiden jalostusarvon nostaminen, metsien taloudellisen hyödyntämisen ja monimuotoisuuden säilyttämisen tasapainoinen kehittyminen, kaikkien vesistöjen hyvä tila ja vesistöjen hyödyntäminen täysimääräisesti ja kestävällä tavalla matkailussa sekä kaupallisen kalastuksen ja kalastajien määrän kasvaminen ja peruspalveluiden toimiminen maaseudulla.

3.6 Hiilineutraali Keski-Suomi 2030

Osana Keski-Suomen strategiaa hyväksyttiin tavoite hiilineutraalista ja luontokadon etenemisen pysäyttäneestä Keski-Suomesta vuoteen 2030 mennessä. Konkreettisena askeleena hiilineutraaliustavoitteen saavuttamiseksi Keski-Suomeen on laadittu Hiilineutraali Keski-Suomi 2030 - tiekartta. Maakuntastrategian kokonaiskestävyyden periaate näkyy myös tiekartan tavoitteissa ja toimenpiteissä.



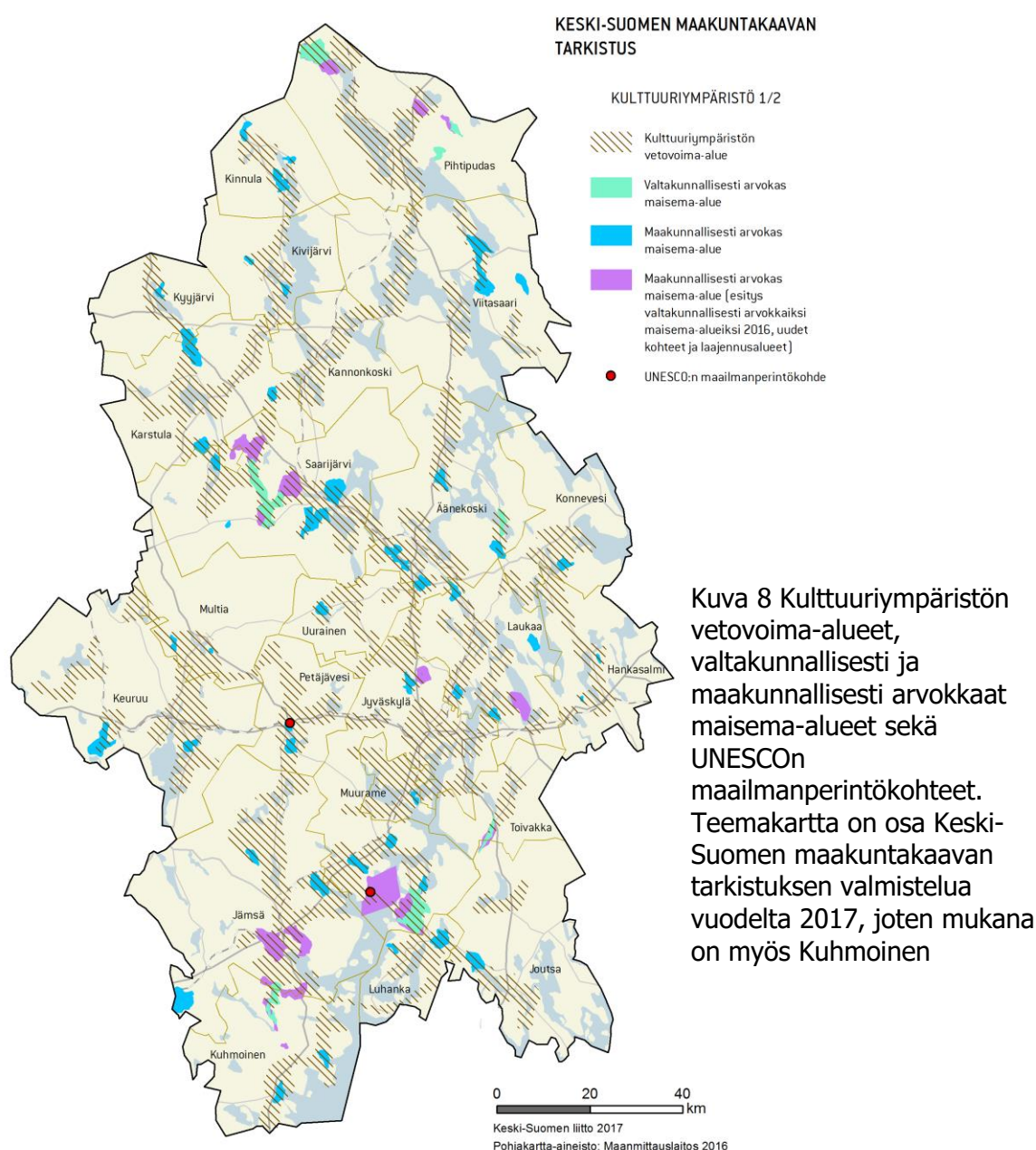
Tiekartassa tavoitteina on nostettu esiin esimerkiksi luonnonantimien hyödyntäminen ja metsien kestävä käyttö ja hoito sekä kestävien liikkumistapojen edistäminen. Konkreettisena toimena liikkumiseen liittyen on nostettu esiin muun muassa uusien pyöräily- ja kävelyreitistöjen luominen ja vanhojen ylläpitäminen.

4 Sivistyksen, kulttuurin ja liikunnan maakunta

Sivistyksellä, kulttuurilla ja liikunnalla on keskeinen merkitys ihmisten hyvinvoinnille.

Koulutus luo perustaa elinikäiselle matkalle ja toimii myös kumppanina tuon matkan ajan. Kehittämistyössä on kiinnitettävä huomiota yhdenvertaisiin mahdollisuuksiin kouluttautua niin elämänkaaren alkupäässä kuin sen läpi. Se vaatii ratkaisuja niin fyysisen kuin digitaalisen saavutettavuuden, ja myös monipaikkaisuuden mahdollistamisen näkökulmasta.

Koulutuksella on etenkin yhdyskuntarakenteellinen ulottuvuutensa, mutta maakuntatasolta tarkasteltuna koulutukseen liittyvä alueidenkäytön ohjaus on vähäistä. Hyvinvoinnin lähteenä koulutuksella on



kuitenkin selkeä rooli, ja kunnallisessa, seudullisessa ja maakunnallisessa yhdyskunta ja aluerakenteen suunnittelussa se on syytä ottaa huomioon.

Kulttuuriympäristöillä on vahva merkitys alueiden identiteetille sekä viihtyisyydelle, ja näillä molemmilla tekijöillä on oleellinen rooli ihmisten hyvinvoinnin muodostumisessa. Keski-Suomessa erilaisia kulttuuriympäristökohteita on lähes 2000 (JAMK & Humak 2021).

Keski-Suomen maakuntakaavan tarkistuksen yhteydessä on selvitetty kulttuuriympäristöjen keskittymistä Keski-Suomessa (Kumpulainen & Silen 2016). Analyysin pyrkimyksenä oli selvittää maakunnan ne alueet, joissa kulttuuriympäristön kerrokset ovat poikkeuksellisen pitkäikäisiä ja monipuolisia. Tällaisia keskittymiä löytyy erityisesti ns. ylimmän rannan alapuolisilla alueilla, jotka ovat maaperältään hedelmällisimpiä. Selvityksen pohjalta maakuntakaavaan on merkitty kulttuuriympäristön vetovoima-alueet (kuva 8). ”Nämä vetovoima-alueet voivat mahdollistaa kulttuuriympäristön paremman kokonaisvaltaisen suunnittelun, hyödyntämisen ja uudenlaiset innovaatiot. Alueiden tehtävänä on innostaa tutkimaan ja toteuttamaan kulttuuriympäristön mahdollisuuksia esimerkiksi osana elinkeinotoimintaa, matkailua tai virkistystä”. (Kumpulainen & Silen 2016: 4).

Keski-Suomesta löytyy myös Fennoskandian suurin kalliomaalaus, Laukaan Saraakallio, joka kytkee Keski-Suomen osaksi tuhansien vuosien historiaa. Saraakallion maalauskohteet ovat osa Euroopan kulttuurireittiä *Prehistoric rock art trail – kalliomaalausreitti*. Kulttuurireitit ja niihin liittyvä kehittämien tarjoaa alueelle näkyvyyttä sekä kansallisesti että kansainvälisesti, mikä luo mahdollisuuksia alueen palvelutarjonnan monipuolistumiselle ja lisääntymiselle (JAMK & Humak 2021: 54–58).

Erityisesti Keski-Suomen kansainvälisen kiinnostavuuden näkökulmasta on syytä nostaa esiin Keski-Suomen kaksi Unescon maailmanperintökohdetta: Petäjäveden vanha kirkko ja Oravivuorella sijaitseva Struven ketjun kolmiomittaustorni.

Petäjäveden vanha kirkko edustaa pohjoiseurooppalaisten luterilaisten puukirkkojen kirkkoarkkitehtuuria. Hirsirakenteinen kirkko on rakennettu vuosina 1763–1765. Struven mittausketjun Oravivuoren piste on ollut osa maapallon koon selvittämistä ja tieteen edistystä 1800-luvulla. Oravivuorelle keskeisen porttipaikan muodostaa Korpilahden satama. Maailmanperintökohteiden tunnettavuuden sekä niiden ympärille rakentuvan palvelutarjonnan kehittäminen tarjoaa potentiaalia kävijämäärien ja yksittäisten kävijöiden viiptymisen kasvattamiseen.

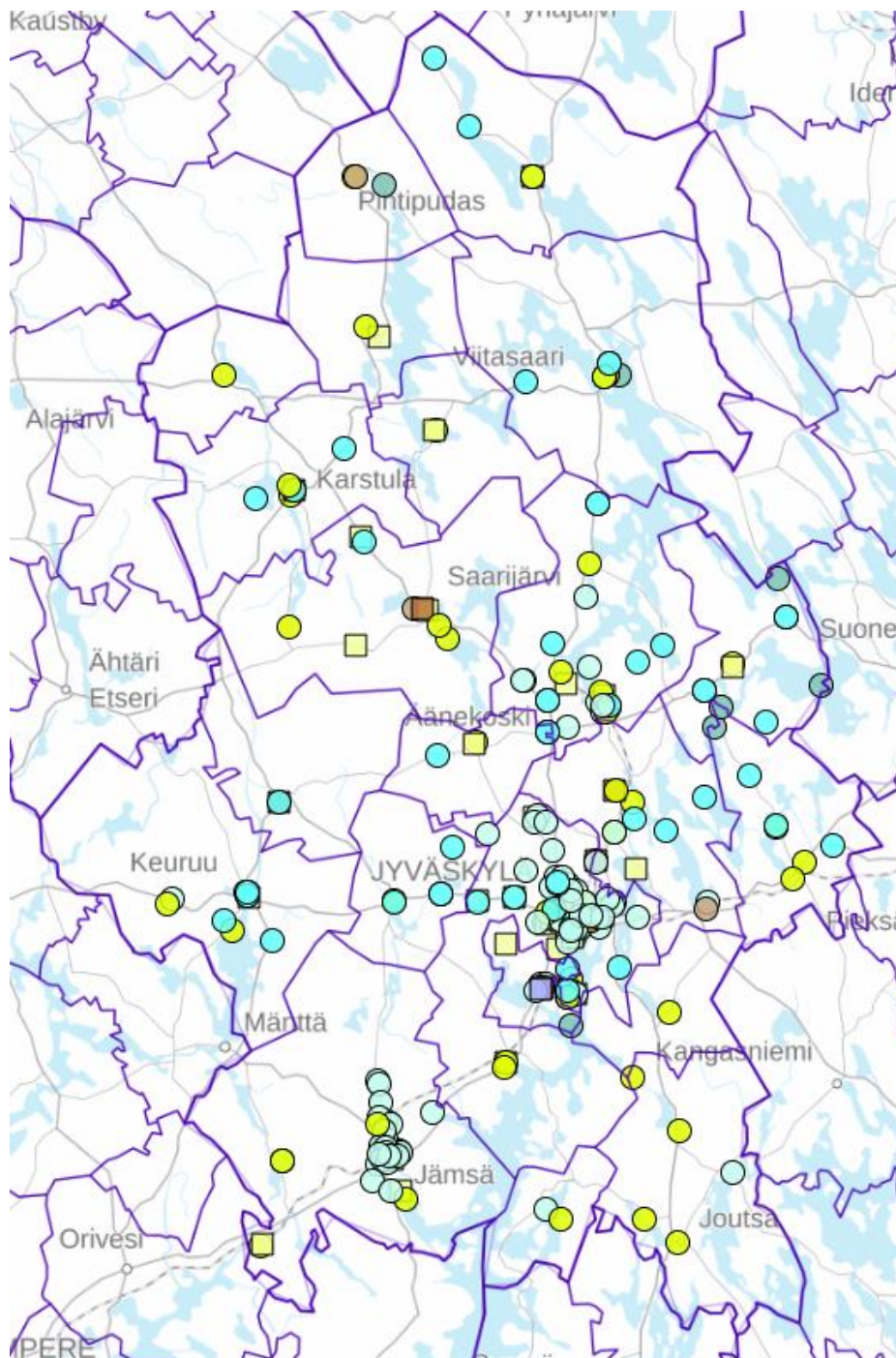
Erityisesti Petäjäveden vanha kirkko on keskeinen kulttuurin ja luonnon solmukohta. Kirkko on helposti saavutettavissa muun muassa vesitse, ja tähän liittykin selkeä tuotteistamisen mahdollisuus (JAMK & Humak 2021), esimerkiksi Wanhan vitosen melontareitin kehittäminen on keskeisessä roolissa. Tällä hetkellä Petäjäveden vanhalla kirkolla vierailee vuosittain noin 13 000 kävijää yli 50 eri maasta.

Suomesta ensimmäisenä Euroopan neuvoston kulttuurireittien joukkoon valittiin *Alvar Aalto Route – 20th Century Architecture and Design* -kulttuurireitti¹⁸, johon kuuluu kohteita myös Keski-Suomesta. Ehkä tunnetuin Keski-Suomen kohteista on Jyväskylän yliopiston Seminaarinmäen kampus. Sivistyksestä ja kulttuurista puhuttaessa maakunnan keskuskaupungin tarjonta on muutoinkin laajaa, ja Jyväskylästä löytyy esimerkiksi useampia museoita ja keikkapaikkoja. Jyväskylällä on myös tahtotilana vahvistaa kaupungin asemaa kansallisesti merkittävänä taide- ja kulttuurimatkailukohteena¹⁹.

¹⁸ <https://www.alvaraalto.fi/uutinen/alvar-aalto-route-on-valittu-euroopan-neuvoston-kulttuurireittien-joukkoon-ensimmaisena-suomesta/>

¹⁹ Jyväskylän kaupungin kulttuurisuunnitelma 2022–2025. <https://fliphtml5.com/enxld/htwl>

Jyväskylän yliopiston ylläpitämä LIPAS-tietokanta tarjoaa ajantasaisen tiedon Suomen julkisista liikuntapaikoista ja virkistyskohteista (Kuva 9). Tietokannasta löytyy 2549 Keski-Suomessa sijaitsevaa liikuntapaikkaa ja virkistyskohdetta. Listauksessa on niin ulko- kuin sisäliikuntapaikatkin. Saavutettavat liikuntapaikat ovat tärkeä edellytys liikunnallisuudelle. Viime aikoina on kannettu erityistä huolta liikkumattomuudesta ja liikkumattomuuden voidaan katsoa aiheuttavan vuosittain Suomessa yli kolmen miljardin kustannukset²⁰.



Kuva 9 Keski-Suomen liikuntapaikat. Lähde: Lipas.fi, maaliskuu 2023

²⁰ <https://ukkinstituutti.fi/liikkuminen/liikkumattomuuden-kustannukset/liikkumattomuuden-kustannukset-suomessa/>

Sivistyksen, kulttuurin ja liikunnan sekä luonnon maakunnasta, jota tarkastellaan seuraavassa luvussa, puhuttaessa on syytä kiinnittää huomiota myös saavutettavuuteen. Sivistyksen, kulttuurin ja luonnon kohteet ja alueet tulisi olla yhdenvertaisesti saavutettavissa, ja näin ollen tulee kiinnittää erityistä huomiota joukkoliikenneyhteyksiin sekä kestäviin liikennemuotoihin. Kestävien liikenneyhteyksien osalta Keski-Suomessa voidaan mallioppia esimerkiksi Tampereen seudulta, jossa on ollut käynnissä [matkailun kestävä liikumisen palveluita kehittävä hanke](#). Hankkeessa on tarkasteltu esimerkiksi raideyhteyksien ja lähijunien matkailupotentiaalin entistä parempaa hyödyntämistä, ja asemia liikumisen palveluiden ja matkailun solmukohtina. Keski-Suomesta hyvänä esimerkkinä toimii JYtaksin kiinteät hinnat Jyväskylän keskustasta alueen matkailukohteisiin²¹ sekä luontopysäkit Jyväskylässä, joilla yhdistetään paikallinen Linkki linja-autoverkosto kaupungin luontoretkeilykohteisiin²².

Suuret liikennekeskittymät muodostavat saavutettavuuden näkökulmasta hyvinvoinnin aluerakenteelle mielenkiintoisia kohteita. Samaan tapaan kylä- ja kuntakeskukset sekä loma-asutuksen keskittymät ovat saavutettavuuden näkökulmasta oleellisia solmukohtia.

Arviolta 15 % suomalaisista on fyysisiä ja/tai kognitiivisia toimintarajoitteita ja lisäksi tulee huomioida ikääntyvät sekä lapsiperheet (Valtioneuvosto 2022: 23)²³. Saavutettavuutta ei siis tule ymmärtää vain liikenteellisenä saavutettavuutena, vaan kohteiden on myös mahdollisuuksien mukaan oltava esteettömiä.

5 Luonnon maakunta

Hyvinvoinnin aluerakenteen toisena ulottuvuutena voidaan nähdä luonto. Luonto näkyy vesistöjen ja kansallispuistojen kautta myös Keski-Suomen matkailun- ja virkistysaluerakenteessa, joka kytkeytyy selkeästi hyvinvoinnin aluerakenteeseen. Matkailun- ja virkistysaluerakenteen lisäksi hyvinvoinnin aluerakenteen luontoulottuvuutta voidaan lähestyä luonnon ekosysteemipalveluiden ja siniviherrakenteen kautta. Luonnon ekosysteemipalvelut ovat hyvinvoinnin perusedellytys. Keski-Suomen älykkään erikoistumisen strategian bio- ja kiertotalouskäski tukeutuu keskeisesti luonnon ekosysteemipalveluihin.

Luonnon ekosysteemipalvelut voidaan jakaa sääntely-, tuotanto- ja kulttuuripalveluihin. Pitkälti maakuntamme hyvinvointi nojaa näihin luonnon tarjoamiin ekosysteemipalveluihin. Ilmastomuutos ja luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen asettavat kuitenkin haasteita ekosysteemipalveluille, ja se voi heikentää esimerkiksi ruokaturvallisuutta ja taloutta. Keski-Suomi on reagoinut näihin haasteisiin strategisella tasolla ja asettanut joulukuussa 2021 hyväksytyssä strategiassa tavoitteekseen maakunnan hiilineutraaliuden vuoteen 2030 mennessä sekä luonnon monimuotoisuuden heikkenemisen pysäyttämisen samassa aikataulussa.

Esimerkiksi metsistä on saatavissa monenlaisia ekosysteemipalveluita. Hyvinvoiva metsä muodostaa säätelypalveluillaan edellytykset ihmiselämälle maapallolla, metsän tuotantopalvelut tuovat taloudellista hyvinvointia ja metsän kulttuuripalveluilla voidaan vastata kansanterveyden ongelmiin, kuten liikunnan vähenemiseen. Alueidenkäyttöä ohjattaessa on tärkeää tunnistaa kaikkien ekosysteemipalveluiden merkitys, ja ymmärrettävä moninaiset vaikutussuhteet. Tiettyjen alueiden voimakas tuotanto- ja

²¹ <https://jytaksi.fi/2021/06/15/kiinteat-kuljetushinnat-alueen-matkailukohteisiin-2/>

²² <https://www.meijanpolku.fi/luontopysakit/>

²³ Kansallinen luonnon virkistyskäytön strategia 2030: Valtioneuvoston periaatepäätös <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-685-3>

kulttuuripalvelukäyttö vaatii myös maakunnallisesti tasapainottavasti tiettyjen alueiden suojelua säätely- ja ylläpitopalveluista huolehtimiseksi.

5.1 Luonto elämän lähteenä

Kokonaiskestävässä aluekehittämisessä planetaaristen rajojen ymmärtäminen on oleellisessa roolissa, vahvassa kestävyysajattelussa painotetaan kehittämisen ja toiminnan ekologisia reunaehdoja (Kunnas ym. 2022: 15–16). Tämän takia on tärkeää huolehtia ekosysteemien säätely- ja ylläpitopalveluista. Tämä tapahtuu esimerkiksi tunnistamalla luonnon monimuotoisuuden kannalta merkittävimmät ydinalueet ja huolehtimalla niistä niin, ettei luonnon monimuotoisuus vaarannu. Keskeiseksi säätely- ja ylläpitopalveluksi voidaan tunnistaa myös pohjavesi.

Keski-Suomessa on tarkasteltu arvokkaiden luontoalueiden keskittymiä vuonna 2020 (Lehtikunnas). Pelkistään voidaan todeta, että Keski-Suomessa arvokkaat luontokohteet ovat keskittyneet pohjoiseen Keski-Suomeen sekä Keski-Suomen eteläosiin Päijänteen itäpuolelle Leivonmäen kansallispuiston ympärille. Arvokkaiden luontokohteiden keskittymät on esitetty kuvassa 15 (sivu 33)

Etelä-Pohjanmaalle (Ubigu & Lundén Architecture Company 2022) laaditussa viherrakenneselvityksessä on tarkasteltu viheryhteyksiä myös maakunnan naapurimaakuntien osalta (katso sivu 28, kuva 13). Keskeisin tuossa selvityksessä tunnistettu Keski-Suomessa jo oleva viheryhteys kulkee Etelä-Pohjanmaalta Multian ja Saarijärven rajaseutua pitkin kohti Pyhä-Häkin kansallispuistoa.

Keski-Suomessa on selvitetty ekologisia yhteyksiä vuonna 2006 (Uusitalo 2006). Tuota selvitystä on hyödynnetty muun muassa Lehtikunnaan selvityksen taustalla. Vuoden 2006 selvitystä ei kuitenkaan voi enää pitää täysin ajantasaisena, joten sitä ei käsitellä tässä taustamuistiossa sen tarkemmin. Mikäli ekologisia yhteyksiä tarkasteltaisiin maakunnassa uudestaan, toimisi tuo selvitys kuitenkin mahdollisena tausta-aineistona.

5.2 Luonto elinvoiman lähteenä

Globaalisti yli puolet taloudellisesta tuotannosta on suoraan riippuvaista luonnon ekosysteemeistä (World Economic Forum 2020). Suomi ja Keski-Suomi on elänyt pitkään metsistä. Yhä edelleenkin biotalouden merkitys on Keski-Suomelle suuri ja Keski-Suomessa on suurta innovaatiokykyä ja -potentiaalia biotalouden alalla. Biotalous hyödyntää ekosysteemien tuotantopalveluita ja Keski-Suomessa erityisesti puu on keskeisessä roolissa. Keski-Suomen metsistä yli 90 % on talousmetsiä (JAMK & HUMAK 2021: 10).

Vuonna 2021 Keski-Suomessa raakapuun käytöstä suurin osa, reilu seitsemän miljoonaa kuutiometriä (7 091 000 m³), meni metsäteollisuuden tarpeisiin. Energiantuotannon käyttöön raakapuuta meni hieman reilu miljoona kuutiometriä (1 071 000 m³) ja sivuvirtoja vajaa kaksi miljoonaa kuutiometriä (1 844 000 m³).²⁴ Vuonna 2014 vuotuinen raakapuun käyttö on ollut vajaa 6 miljoonaa kuutiometriä²⁵ eli vajaassa kymmenessä vuodessa kasvua raakapuun käyttöön on tullut noin 2 miljoonaa kuutiometriä. Huomionarvoista on, että jalostusaste on kasvanut, sillä energiantuotantoon vuonna 2014 meni 1,3 miljoonaa kuutiometriä raakapuuta.²⁵

²⁴ Suomen Virallinen tilasto: Luonnonvarakeskus, Puun kokonaiskäyttö

²⁵ Keski-Suomen liitto (2017). Keski-Suomen maakuntakaavan tarkistus. Kaavaselostus.

Ekosysteemien oleellinen tuotantopalvelu on myös ravinto – oli kyse sitten viljoista tai tuotantoeläimistä, marjoista tai riistasta. Metsän antimien hyödyntäminen on yksi keskeisimmistä tavoista hyödyntää ekosysteemien tuotantopalveluita, ja myös taloudellisesti kansalaisille ja yhteiskunnalle järkevää. Erälupaan sijoitettu euro tuottaa määränään olevalle maakunnalle noin 10 euroa.²⁶

Metsästystä voi pitää Keski-Suomessa keskeisenä paitsi elinvoiman lähteenä myös elämysten lähteenä. Vuonna 2021 Keski-Suomen riistakeskusalueella pienriistan metsästyksen käytettyjen päivien määrä oli 227 800 ja hirvieläinten metsästyksen käytettyjen päivien määrä 91 400.²⁷

Ruuan ympärille on mahdollista muodostaa kestävä keltaisen biotalouden klusteri. Yhdeksi Keski-Suomen älykkään erikoistumisen kärjistä on nostettu bio- ja kiertotalous, ja tässä kokonaisuudessa ruokatuotannolla on selkeä rooli. Laadukas, lähellä tuotettu ruoka luo hyvinvointia niin kuluttajille kuin tuottajille.

Myös vettä voi pitää ekosysteemien tuotantopalveluna ja Keski-Suomessa on tärkeää huolehtia niin pohja- kuin pintavesistäkin. Suurin osa Keski-Suomen järvistä ja joista on tilaltaan erinomaisia tai hyviä. Vesienhoidon edistämiseksi on laadittu toimenpideohjelma vuosille 2022–2027.²⁸ Vesi on paitsi tuotantopalvelu, Järvi-Suomessa se tarjoaa myös alustan kulttuuripalveluille. Keskisuomalaisista 29 % on tilastokeskuksen mukaan vapaa-ajankalastajia²⁹. Järvi-Suomi tarjoaa myös hyvän alustan kalastusmatkailun kehittämiseksi, ja Keski-Suomessa on useita potentiaalisia kohteita, joiden ympärillä kehitystyötä voidaan tehdä.

5.3 Luonto elämysten lähteenä

Ekosysteemien kulttuuripalveluilla tarkoitetaan ekosysteemien tarjoamia aineettomia elämyksiä, esimerkiksi melontaretkiä tai tarinoita luonnosta. Keski-Suomen lainvoimaisessa maakuntakaavassa (Keski-Suomen liitto 2017) on tunnistettu matkailun ja virkistysalueet, joiden voi katsoa huomioivan myös ekosysteemien kulttuuripalvelut.

Jopa miljoona suomalaista altistuu haitalliselle ulkomelulle. Entisestään korostuu tarve turvata mahdollisuus ihmisille hakeutua luonnon rauhaan, luonnon hiljaisuuteen. Hiljaisuus voidaan katsoa yhdeksi ekosysteemien kulttuuripalveluista. Hiljaisten alueiden äänimaisemassa painottuvat luontoäänet ja jatkuvan ihmistoiminnan äänivaikutus on korkeintaan 35 dB(A).

Keski-Suomessa on selvitetty hiljaisia alueita vuonna 2013 (Keski-Suomen liitto, Ari Jäntti 2013). Selvityksessä tunnistettiin yhteensä 36 maakunnallisesti merkittävää luonnon hiljaista aluetta, joiden maa- ja vesialueiden yhteispinta-ala on 157 587 ha (7,9 % Keski-Suomen pinta-alasta). Hiljaisia alueita ei ole merkitty maakuntakaavaan, mutta ne on huomioitu matkailun ja virkistysalueiden kehittämisperiaattemerkinnän yhteydessä. Hiljaisilla alueilla on nimenomaa erityistä arvoa luonnon virkistyskäytössä ja luontomatkailussa.

²⁶ Kansallinen luonnon virkistyskäytön strategia 2022: 47–48.

²⁷ Suomen Virallinen tilasto: Luonnonvarakeskus, Metsästys

²⁸ Vesien tila hyväksi: Keski-Suomen vesienhoidon toimenpideohjelma vuosille 2022–2027.

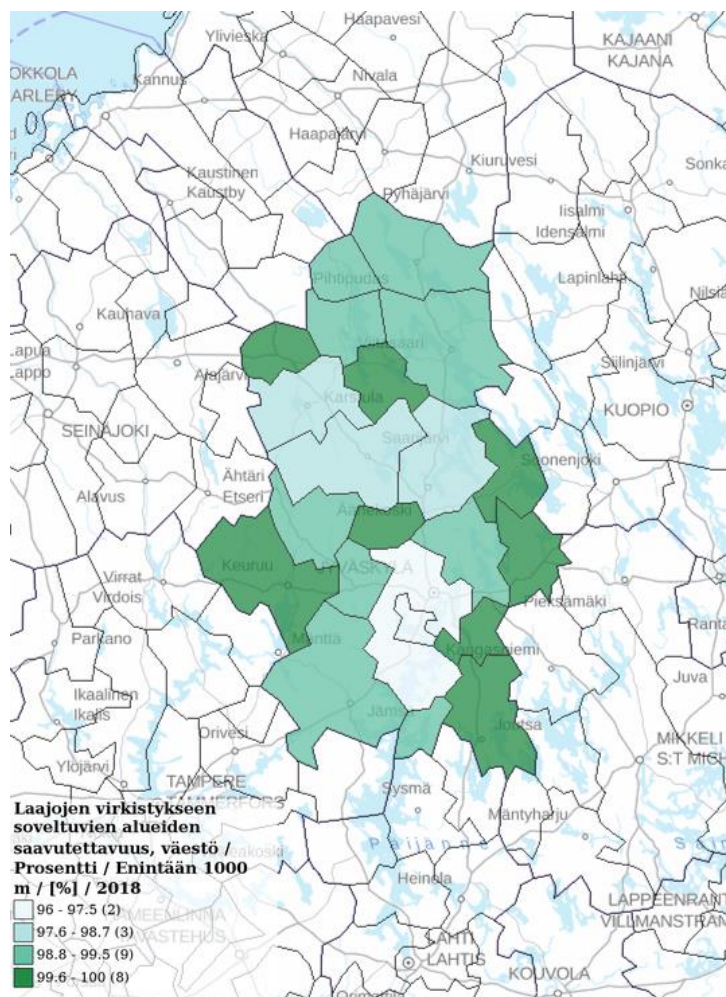
<https://www.doria.fi/handle/10024/184009>

²⁹ Suomen Virallinen tilasto: Luonnonvarakeskus, Vapaa-ajankalastus

JAMK:n selvityksessä (2021) on tunnistettu Keski-Suomessa sijaitsevia luontomatkailun portteja. Näiden kehittämiseen liittyy oleellisesti infopisteiden ja parkkipaikkojen infrastruktuuri, matkailu- ja virkistyskohteiden ympärille rakentuvat palvelut, kulttuuripalvelut ja -kohteet sekä erilaiset reitistöt.

Keski-Suomessa on neljä kansallispuistoa (Leivonmäki, Etelä-Konnevesi, Pyhä-Häkki ja Salamajärvi), ja maakunta on yksi Suomen kansallispuistotiheimmistä maakunnista. Kansallispuistot ovat keskeisessä roolissa etenkin kotimaisessa luontomatkailussa, vaikka kansallispuistobrändillä onkin vetovoimaa myös kansainvälisellä tasolla. Kansallispuistoihin liittyvän matkailutoiminnan kehittämisessä keskeistä on matkailutoimijoiden järjestäytyminen ja matkailutoiminnan seuranta (JAMK & Humak 2021: 12). Vaikka kansallispuistoissa toteutetaan kävijäseurantaa jo nyt, yksi keskeinen virkistyspalveluiden kehittämisen pullonkaula on systemaattisen tiedon puute.³⁰ Tulevina vuosina onkin syytä panostaa tietoon pohjautuvaan kehittämistyöhön ja tässä erilaiset digitaaliset sovellutukset voivat tuoda paljonkin lisäarvoa.

Kansallispuistot tuovat alueelle niin taloudellista kuin terveydellistäkin hyvinvointia. Kansallispuistot tuovat keskimäärin yli 10 euroa jokaista puiston retkeilypalveluihin ja luontokeskuksiin sijoitettua euroa kohti (Hakkarainen 2020: 92). Keski-Suomessa on tärkeää kehittää kansallispuistojen saavutettavuutta niin julkisella liikenteellä kuin liikkumisen kestävillä käyttövoimillakin.



Kuva 10 Laajat virkistykseen soveltuvat alueet ovat pääosin keski-suomalaisille hyvin saavutettavissa. Aineisto: Suomen ympäristökeskus / Liiteri

LA, MMM, MML, DVV): 2012, Väestötietojärjestelmä/Digi- ja väestötietovirasto: 2012-

³⁰ <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-685-3>: 25

Hyvinvoinnin kannalta vapaa-ajan alueiden saavutettavuus eri väestöryhmissä on merkittävä tekijä, johon kiinnitetään huomiota myös valtakunnallisissa alueidenkäyttötavoitteissa. Suomen Ympäristökeskus (SYKE) on vuonna 2018 selvittänyt lähivirkistykseen soveltuvien alueiden sekä laajojen virkistykseen soveltuvien alueiden saavutettavuutta. Keski-Suomessa näiden alueiden saavutettavuus on erinomaisella tasolla. 98,5 % keskisuomalaisista lähivirkistysalueelle on matkaa enintään 300 metriä (koko maassa vastaava luku 95,9 %) ja lähivirkistysalueet ovat kaikkien saavutettavissa kilometrin etäisyydellä (koko maa 99,4 %). Laajat virkistykseen soveltuvat alueet ovat kilometrin etäisyydellä 99,1 % keskisuomalaisista (koko maa 97,1 %). (katso kuva 10.)

Reitistöjen kehittämisessä on tärkeää tarkastella paitsi reitistöjä, myös niitä tukevia rakenteita. Erityisesti tämä korostuu vesialueiden virkistyskäytöstä puhuttaessa. Vesilajien harrastaminen edellyttää infrastruktuuria, kuten laitureita, uimarantoja, satamia ja veneenlaskupaikkoja huoltorakennuksineen. Alueidenkäytön näkökulmasta vesistöjen virkistyskäytölle olennaista on myös rakentamattomien ja vapaiden rantojen tarjonta. Retkeilyreiteissä korostuu pysäköintipaikat sekä matkan varrella olevat taukopaikat.

6 Keski-Suomen hyvinvoinnin aluerakenne

6.1 Keski-Suomen aluerakenne 2040

Vuonna 2014 hyväksyttiin Keski-Suomen aluerakenne 2040. Aluerakennemalli laadittiin osana silloista maakuntastrategiaa. Maakuntastrategia on päivitetty vuoden 2014 jälkeen, ja uudessa strategiassa hyvinvointi korostuu aiempaa vahvemmin. Aluerakennetta ei ole toistaiseksi koettu tarpeelliseksi päivittää, ja se tukeekin jo nyt hyvin myös hyvinvoinnin tavoitteita.

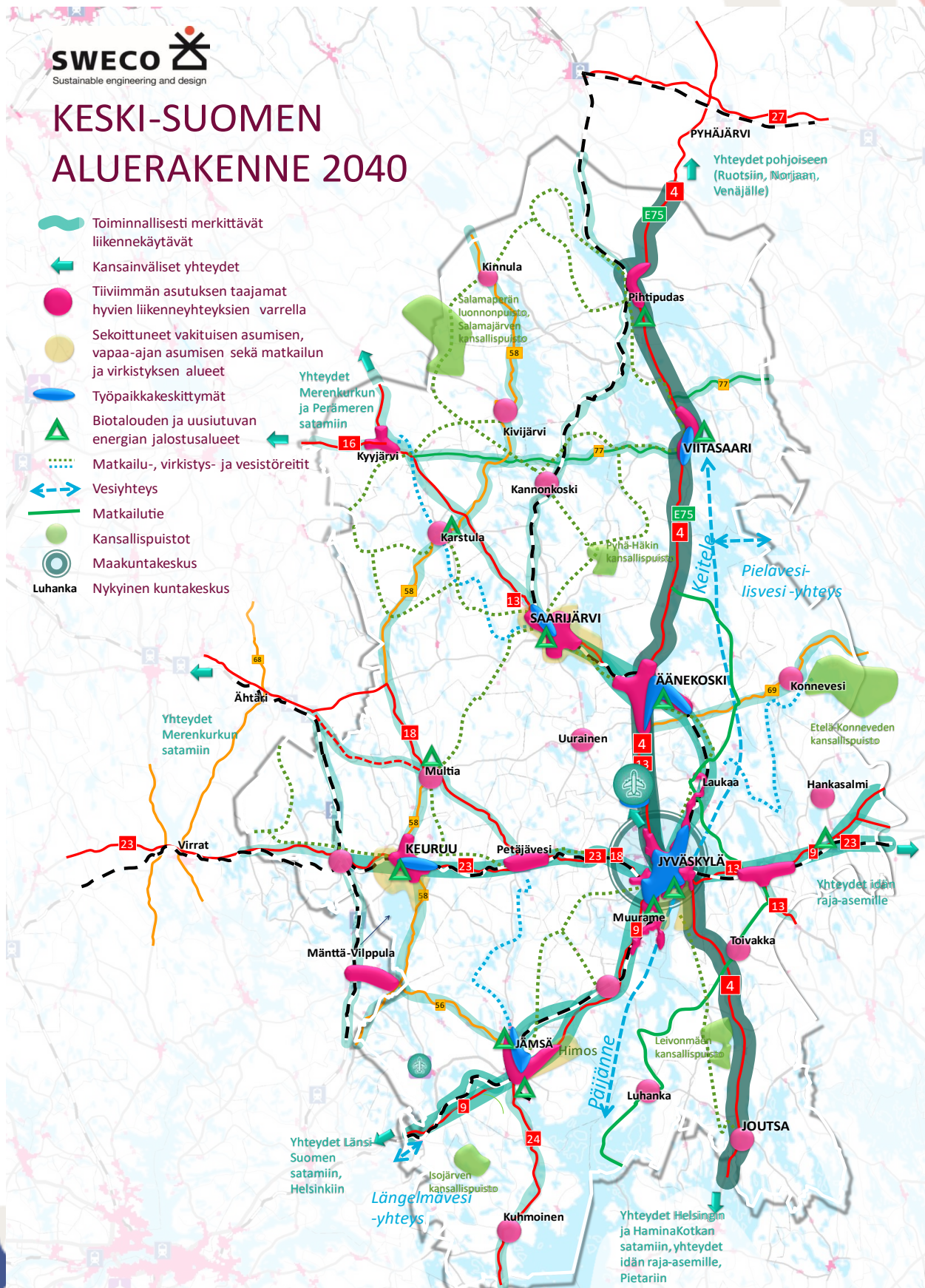
Aluerakennemallia laadittaessa käytössä oli kaikkia aluerakenteen teemoja koskeva kriteeristö. Kriteeristöllä pyrittiin varmistamaan rakennemallin maakunnallinen taso korostaen esimerkiksi seutuja yhdistäviä ja kuntarajat ylittäviä kokonaisuuksia. Rakennemallien luomisessa korostettiin myös toiminnallisuutta ja tulevaisuuteen suuntautuvaa otetta.

Kuvassa 11 (kts. seuraava sivu) on esitetty koko Keski-Suomen aluerakenne 2040. Aluerakennemalli toimii tarkemman suunnittelun, kuten maakuntakaavan lähtökohtana. Keski-Suomen aluerakenne 2040-kartassa on esitetty muun muassa toiminnallisesti merkittävät liikennekäytävät; sekoittuneet vakituisen asumisen, vapaa-ajan asumisen sekä matkailun ja virkistykseen alueet; biotalouden ja uusiutuvan energian jalostusalueet; matkailu-, virkistys- ja vesistöreitit; vesiyhteydet, matkailutiet; ja kansallispuistot. Rakennemallin tarkoituksena on esittää maakunnan yhtenäinen näkemys maankäytön ja kehittämisen periaatteista. Aluerakenteen taustalla on teemakohtaisia tarkasteluja: Aluerakennetta on tarkasteltu niin asumisen, työpaikkojen ja palveluiden, liikenteen kuin matkailun ja virkistykseenkin näkökulmasta.

Hyvinvoinnin aluerakenne tukeutuu voimakkaasti matkailun ja virkistykseen aluerakenteeseen (kuva 12, sivu 24). Matkailun ja virkistykseen teemakartassa esiin on nostettu merkittävät matkailukeskukset, matkailu-, virkistys- ja vesistöreitit, kansallispuistot, UNESCON maailmanperintökohteet, matkailutiet sekä matkailun ja virkistykseen kehittämisvyöhykkeet. Lisäksi pohjakartalla näkyy merkittävimmät liikenneyhteydet ja kuntakeskukset.

KESKI-SUOMEN ALUERAKENNE 2040

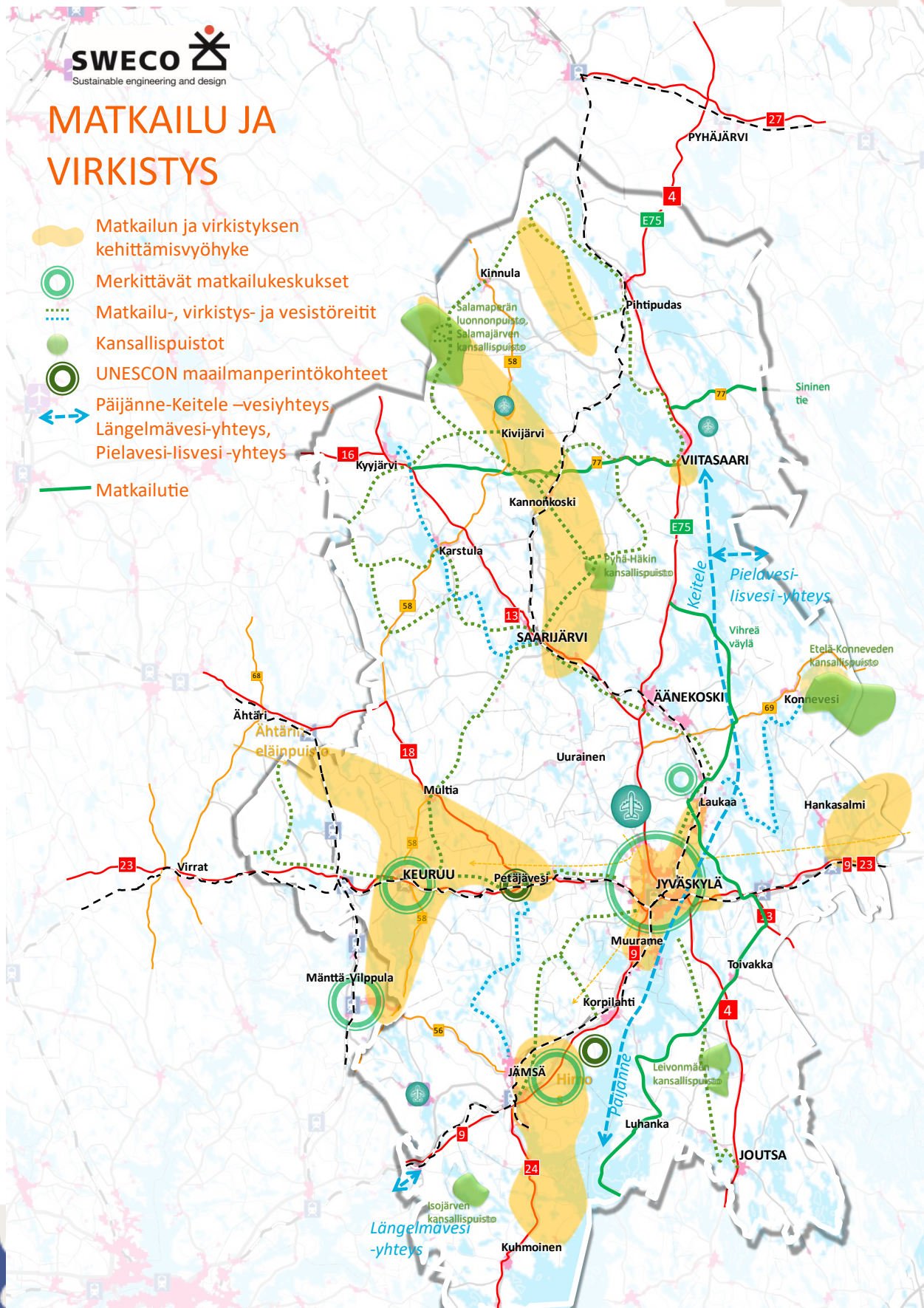
-  Toiminnallisesti merkittävät liikennekäytävät
-  Kansainväliset yhteydet
-  Tiiviimmän asutuksen taajamat hyvien liikenneyhteyksien varrella
-  Sekoittuneet vakituksen asumisen, vapaa-ajan asumisen sekä matkailun ja virkistysalueet
-  Työpaikkakeskittymät
-  Biotalouden ja uusiutuvan energian jalostusalueet
-  Matkailu-, virkistys- ja vesistöreitit
-  Vesiyhteys
-  Matkailutie
-  Kansallispuistot
-  Maakuntakeskus
-  Luhanka
-  Nykyinen kuntakeskus



Kuva 11 Keski-Suomen aluerakenne 2040. Aluerakennemalli on laadittu vuonna 2014. Tuolloin Kuhmoinen oli vielä osa Keski-Suomea.

MATKAILU JA VIRKISTYS

-  Matkailun ja virkistysen kehittämisvyöhyke
-  Merkittävät matkailukeskukset
-  Matkailu-, virkistys- ja vesistöreitit
-  Kansallispuistot
-  UNESCON maailmanperintökohteet
-  Päijänne-Keitele –vesiyhteys,
Längelmävesi-yhteys,
Pielavesi-lisvesi -yhteys
-  Matkailutie



Kuva 12 Keski-Suomen aluerakenne 2040. Teemakartta: matkailu ja virkistys. Aluerakennemalli on laadittu vuonna 2014. Tuolloin Kuhmoinen oli vielä osa Keski-Suomea.

Päijänne-Keitele-vesiyhteys muodostaa laajimman vesistöreittimahdollisuuden Keski-Suomessa. Tuolla alueella matkailun ja virkistyksen osalta esiin nousevat esimerkiksi Himoksen matkailun kehittäminen ja alueen vesistömatkailun avaaminen, Päijänne-Puula-alueella loma-asumisen, matkailun ja virkistyksen kehittäminen sekä Keiteleen luontoelementtien hyödyntäminen matkailussa. Myös Vihreä väylä - matkailutie nojaa vahvasti Päijänteen maisemiin. Päijänteen jylhille rannoille sijoittuu Struven ketjun Oravivuoren mittauspiste.

Petäjäveden vanha kirkko sijaitsee Keurusselän ja Keuruun ja Multian alueen laajalla matkailun ja virkistyksen kehittämisvyöhykkeellä. Keuruun-Multian alueella matkailun kehittäminen perustuu puhtaaseen omaperäiseen luontoon, taiteeseen, kulttuuriin ja hiljaisuuteen.

Pohjoisemmassa Keski-Suomessa kaksi kansallispuistoa, Pyhä-Häkin ja Salamajärven kansallispuistot, näyttävät keskeistä roolia matkailun ja virkistyksen aluerakenteessa. Lisäksi Keski-Suomessa on Leivonmäen ja Konneveden kansallispuistot. Kansallispuistoissa pääpaino on erä- ja luontomatkailussa sekä ympäristökasvatuksessa.

Matkailun ja virkistyksen aluerakenteessa reitistöt yhdistää kehittämisvyöhykkeitä ja keskeisimpiä kohteita. Sekä valtatie 4 että 24 halutaan kehittää matkailuväylänä. Maakuntaura yhdessä Peuranpolun kanssa kytkee keskeisiä virkistysalueita ja matkailupalvelujen alueita verkostoksi, ja muita paikallisia ulkoilureittejä liittyy maakuntauraan.

6.2 Keski-Suomen kuntien ja seutujen rakennemallit ja suunnitelmat

MAL

Jyväskylän seudun MAL-sopimuksessa on asetettu hyvinvoinnin aluerakenteen näkökulmasta olennaisia tavoitteita niin monimuotoisuuden, hyvinvoinnin ja matkailun kuin identiteetin ja imagonkin osalta. Keskeiset tavoitteet sopimuskaudella ovat seuraavat:

- tunnistetaan luonnon monimuotoisuuden kannalta seudullisesti merkittävät ydinalueet
- tunnistetaan tavoitellun maankäytön muodon ja luonnon monimuotoisuuden säilymiseen liittyvät synergiat ja ristiriidat
- tunnistetaan seudullisesti merkittävät ekologiset yhteystarpeet
- tunnistetaan yhteyksien katkoskohdat ja maankäytön myötä mahdollisesti vaarantuvat yhteydet
- tunnistetaan ja säilytetään matkailulle potentiaaliset luontoalueet ja saatetaan nämä kunnissa tehtävän jatkotyön taustatiedoksi
- tunnistetaan yhteyksien tarjoamat potentiaalit: vetovoima, virkistys, matkailu, paikallisidentiteetti
- parannetaan virkistyskohteiden ja -alueiden saavutettavuutta
- tuetaan asukkaiden hyvinvointia säilyttämällä riittävästi virkistysalueita asuinalueiden läheisyydessä

MAL-sopimuksen mukainen Jyväskylän kaupunkiseutu koostuu kahdeksasta kunnasta: Jyväskylä, Laukaa, Muurame, Hankasalmi, Petäjävesi, Toivakka, Uurainen ja Äänekoski.

Laukaan maankäytön rakennemalli, Viuhka³¹

Laukaan Viuhka-rakennemallissa on esitetty kunnan hallitun kasvun mahdollistava maankäytön kehittämisen raami ja painopistealueet tulevalle maankäytön suunnittelulle, kaavoitukselle sekä muulle kehittämiselle.

Rakennemallissa tunnistetaan kulttuurimaisemat ja rakennetut kulttuuriympäristöt asumisen vetovoimatekijöinä. Asumista pyritään ohjamaan kyläalueille, mikä estää paitsi yhdyskuntarakenteen hajautumista myös metsä- ja virkistysalueiden pirstoutumista.

Kehittyvinä matkailu- ja virkistysalueina tunnistetaan erityisesti Peurunkajärven ympäristö (Peurunka, Peurunkagolf, Tupaswilla, Varjola, Multamäki, Kallioniemen leiritila), Nokkakiven-Lasilandian alue sekä Mustavuoren ulkoilualue. Peurungan alue nähdään myös veturina matkailun ja vapaa-ajan elinkeinotoiminnan ja sitä kautta tälle sektorille tulevan työllisyyden kehittämisessä. Myös Tarvaalassa nähdään virkistysmahdollisuuksia sekä erityisesti vesistömatkailuun liittyvää potentiaalia. Vesistöjä halutaan hyödyntää enemmän matkailussa ja virkistyksessä.

Maakunnallisista reitistöistä virkistykseen ja matkailun osalta tunnistetaan tarve kehittää Metsoreittiä ja hyödyntää maakunnallista matkailutietä, Vihreää Väylää.

Laukaan rakennemallia päivitetään vuoden 2023 aikana.

Äänekosken maankäytön rakennemalli 2022 – kilpailukykyä maankäytön keinoin³²

Äänekoskella kaupunginvaltuusto on hyväksynyt Äänekoskea koskevan rakennemallin marraskuussa 2019. Maankäytön kehityskuvalla on tarkoitus tukea kaupungin visiota, jonka mukaan *”Äänekoski on pohjoisen Keski-Suomen vetovoimaisin asuin- ja työssäkäyntikeskus, jossa on monipuolista yritystoimintaa ja toimivat palvelut.”* Pyrkimyksenä on luoda viihtyisä- ja vetovoimainen asuin- ja elinympäristö, kilpailukykyinen elinkeinoympäristö ja huomioida hyvät liikenneyhteydet.

Kaupungin elinkeinoympäristössä korostuu biotuotetehtaan ympärille syntynyt selkeä maakunnallisesti merkittävä biotalouskeskittymä. Keski-Suomi on nostonut omassa älykkään erikoistumisen strategiassaan yhdeksi kärjeksi bio- ja kiertotalouden, ja Äänekosken keskittymä on omalta osaltaan edistämässä kehitystä tällä sektorilla.

Osana rakennemallityötä on tunnistettu neljä kärkitavoitetta kaupungin kehittämiselle: (1) Asumisen strategiset valinnat ja kysyntään vastaavat asuinympäristöt, (2) elinkeinoja ja palveluja tukeva maankäyttö, (3) helppo saavutettavuus ja liikkumisen helppous, (4) ekologinen ja kestävä Äänekoski. Erityisesti kolmen viimeiseksi mainitun kärkitavoitteen alta löytyy hyvinvoinnin aluerakennetta tukevia kehittämistavoitteita. Tavoitteena on luoda Äänekosken taajamaan elävää ja monipuolista liiketoimintaa sisältävä kaupunkikeskus, kehittää matkailualueita ja niitä palvelevia kohteita vesistöjen läheisyydessä; edistää maankäytön keinoin pyöräilyä ja kävelyä; parantaa kevyenliikenteen yhteyksiä asuntoalueiden ja rantojen välillä ja kehittää maankäytöllisiä mahdollisuuksia ranta-alueilla, kehittää vesiliikenneyhteyksiä ja satama-alueita virkistykseen ja matkailun tarpeisiin, sekä turvata ekologiset yhteydet luontokohteiden

³¹ Laukaan maankäytön rakennemalli. Loppuraportti 8.12.2015 (tarkastettu).

https://www.laukaa.fi/asukkaat/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Laukaan_rakennemalli_loppuraportti_tarkastettu_08122015.pdf

³² Kilpailukykyä maankäytön keinoin. Äänekosken maankäytön rakennemalli 2022.

<https://www.aanekoski.fi/asuminen-ja-ymparisto/kaavoitus/kaavat/vireilla-olevat-kaavat/kaavat-aakkosjarjestyksessa/Rakennemalli2022.pdf>

välillä luonnon monimuotoisuuden säilyttämiseksi ja virkistyskäytön lisäämiseksi. Erityisesti tavoitteistossa hyvinvoinnin aluerakenteen näkökulmasta korostuu vesistöjen rooli kaupungin kehittämisessä.

Tärkeinä matkailukohteina ja -alueina tunnistetaan Kapeenkoski, Suolahden Wanha Asema, Sumiaisten kirkonkylän miljö ja Mattilanvirta. Matkailullista ja virkistyksellistä arvoa on myös merkittäväillä kulttuurimaisema-alueilla, joita ovat edellä mainittujen Kapeenkosken ja Sumiaisten kirkonkylän lisäksi Koivisto, Honkola, Saarikas ja Liimattala.

8K rakennemalli

Kahdeksan pohjoisen Keski-Suomen kuntaa, Kannonkoski, Karstula, Kivijärvi, Kinnula, Kyyjärvi, Pihtipudas, Viitasaari ja Saarijärvi, ovat laatineet yhteisen kehityskuvamallin vuonna 2020. *"Alueelta kumpuava elinvoima liittyy kiinteästi biotalouden, matkailun ja aluetta halkovien vesistöjen tarjoamiin mahdollisuuksiin."* (Sweco 2020: 3)³³. Nämä kaikki kolme elinvoiman lähdettä kytkeytyvät keskeisesti myös hyvinvoinnin aluerakenteeseen.

Rakennemallissa kaikkien kahdeksan kunnan yhteisiksi vahvuuksiksi on tunnistettu koulutus ja osaaminen, loma-asuminen, vesistö- ja muut reitit, puurakentaminen, valokuitu ja etätyömahdollisuudet sekä kulttuuri ja tapahtumat. Näiden vahvuuksien pohjalta alueella on päädytty kolmeen kehittämisen painopistealueeseen:

- Luontoon ja kulttuuriin pohjautuva matkailu,
- Biotalous ja puurakentaminen sekä
- Vesistöt ja vapaa-ajan asuminen.

Alueen kehittyvinä matkailu- ja virkistysalueina nostetaan esimerkinomaisesti esiin Kannonkosken Piispala, Karstulan Wanhat Wehkeet ja Karavaanialue Iso Mies, Kivijärven Hannunkivi, Salamajärven kansallispuisto, Kyyjärven Paletti, Pihtiputaan Niemenharju ja Putaanportti, Pyhähäkin kansallispuisto, Saarijärven Kusiaismäki, Kolkkanlahti ja Summassaari sekä Viitasaaren liikuntakeskuksen alue ja Aikon kartano.

Keurusselän retkeilyalue

Keuruulla on virinnyt tavoite muodostaa Keurusselän alueelle ulkoilulain mukainen retkeilyalue. Alue sijoittuu liki välittömästi Keuruun keskustan palveluiden läheisyyteen vanhalle varuskunta-alueelle sekä kaupungin ja seurakunnan maille. Retkeilyalueen ympärille rakentuisi luontevasti erilaisia palveluita.

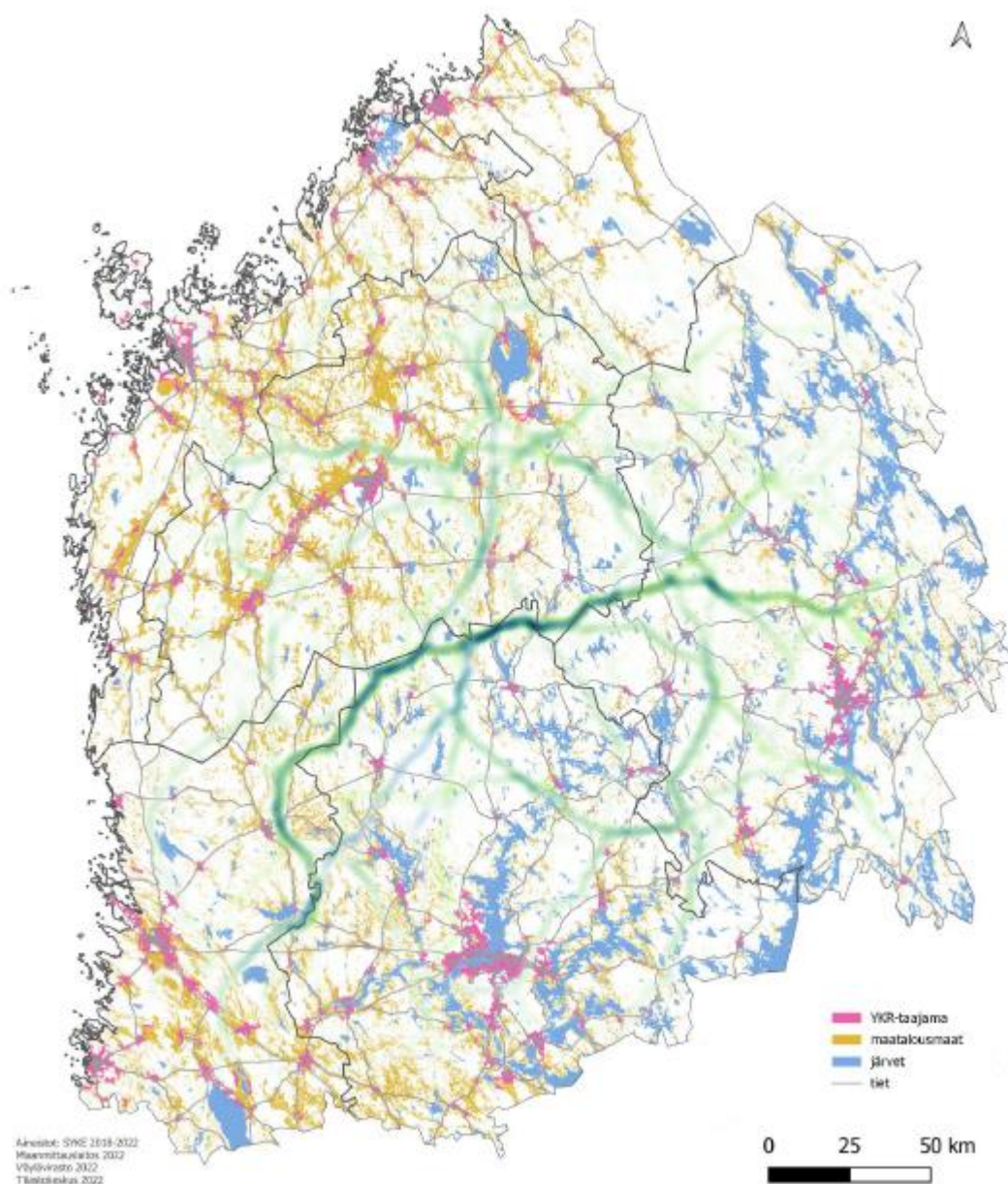
Uusien retkeilyalueiden perustamisen mahdollisuuksien selvittäminen on nostettu esiin myös kansallisessa luonnon virkistyskäytön strategiassa (2022: 64). Tällä hetkellä Suomessa on viisi ulkoilulain perusteella perustettua retkeilyaluetta, jotka Evon retkeilyaluetta lukuun ottamatta sijaitsevat Keski-Suomen pohjoispuolella. Metsähallituksen hallinnassa olevien retkeilyalueiden kokonaistulovaikutukset olivat vuonna 2021 14,4 miljoonaa euroa, ja vierailuja retkeilyalueille tehtiin 313 400.

Keski-Suomen lainvoimaisessa maakuntakaavassa retkeilyalueeksi suunniteltua Keurusselän aluetta koskevat useammat vetovoima-aluemerkinnät. Alue sijoittuu kulttuuriympäristön, matkailun ja virkistyskäytön sekä asumisen ja vapaa-ajan asumisen vetovoima-alueille. Nämä merkinnät tukevat Keuruun kaupungin tavoitetta retkeilyalueesta.

³³ Sweco (2020). 8K Rakennemalli. Pohjoisen Keski-Suomen rakennemalli.

6.3 Ylimaakunnalliset yhteydet

Keski-Suomen hyvinvoinnin aluerakenteen tarkastelun yhteydessä on syytä tuoda esiin muutamia naapurimaakunnissa toteutettuja selvityksiä, erityisesti liittyen ylimaakunnallisiin viheryhteyksiin. Keski-Suomen viherrakenne kytkeytyy osaksi naapurimaakuntien rakennetta. Kunkin naapurimaakunnan keskeisimmät selvitykset on esitelty lyhyesti seuraavissa kappaleissa.



Kuva 13 Etelä-Pohjanmaan ja sen naapurimaakuntien tarkastelun ydinalueiden väliset ekologist yhteydet. Tummemman värityksen kohdalle reitille kumuloituu ydinalueiden ällisiä ekologist yhteyksiä. Kartan vihreä väritys kuvastaa reittejä, jotka on laskettu todellisilla estevaikutuksilla ja sininen väri niitä reittejä, jotka on laskettu käyttäen maksimiarvoa 40. Turkoosi sävy kuvastaa paikkaa, jossa sekä todellisilla estevaikutuksilla, että arvolla 40 lasketut reitit kulkevat samassa kohdassa. Kuvan lähde: Ubigu & Lundén Architecture Company 2022: 26.

ittavana on
 akaavaprosessia on laadittu
 Selvityksessä on hahmoteltu
 alla seuraavia tekijöitä (Ubiqu &
 kä vesistöt,

sessia on laadittu
ssä on hahmoteltu
avia tekijöitä (Ubigu &

- 

Kierrosperältä Multian ja Saarijärven rajalta lähtevä viheryhteys päättyy lähelle Pyhähäkin kansallispuistoa. Toinen Keski-Suomen sisäinen viheryhteys on tunnistettu lähteväksi Jyväskylän Vellipohjasta ja se kulkee Päijänteen yli Rutaniemen kohdalta ja jatkuu heikkona kohti Leivonmäen kansallispuistoa. (kts. edellä 2022: 25).

Pohjois-Pohjanmaalla on osana energia- ja ilmastovaihehuuakuntakaavan laatimista selvitetty maakunnan viherrakennetta. Ensimmäistä kertaa Pohjois-Pohjanmaalla määriteltiin ekologiset yhteydet koko maakunnan alueelle.

Yhtenä tarkastelun lähtökohtana on ollut Pohjois-Pohjanmaan ekosysteemipalveluiden tunnistaminen. Maakunnassa on tunnistettu seitsemän osin limittäistä erilaisten ekosysteemipalveluiden keskittymää: Luonto- ja erämatkailualue, jossa korostuu poronhoito ja metsätalous; suuret suot; rannikko- ja merialue; Oulujokivarsi; peltoviljelyalue; Oulujärvi ja Rokua; sekä Suomenselän vaihtumisalue ja Pyhäjärvi. Keski-Suomen näkökulmasta keskeinen on erityisesti viimeiseksi mainittu. Suomenselän vaihtumisalue on luonteeltaan erämaista ja vaihtumisvyöhykkeellä on havumetsien ohella laajoja soita. Metsätalouden merkitys Suomenselän alueen elinkeinorakenteessa on keskeinen.

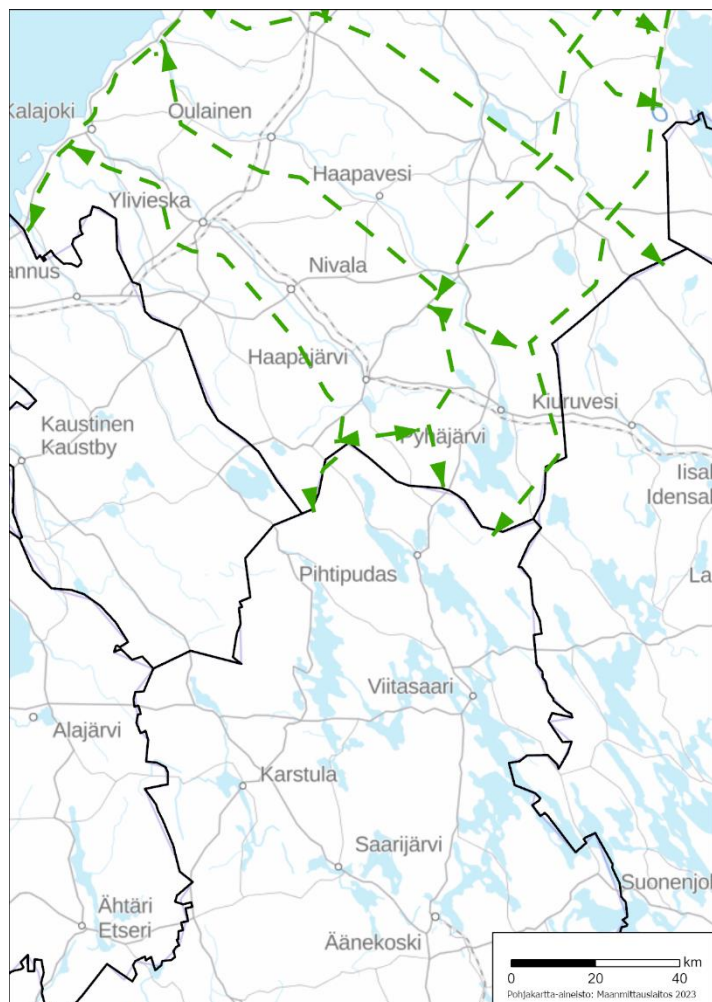
Selvityksessä on tunnistettu kolme Pohjois-Pohjanmaalta Keski-Suomeen jatkuvaa ekologista yhteyttä (kuva 14, seuraava sivu).

Reisjärvi-Himanka yhteys saa Pohjois-Pohjanmaan tarkastelussa alkunsa Etelä-Sydänmaan Natura-alueen eteläosasta, pari kilometriä Reisjärven, Kinnulan ja Pihtiputaan rajasta. Keski-Suomen puolella Kinnulan ja Pihtiputaan rajaseutua kutsutaan Seläntauksen aluetta ja se on tunnistettu yhdeksi Keski-Suomen ekologista vyöhykkeistä (Uusitalo 2006). Myös Keski-Suomen maakuntakaavan Natura 2000-

³⁴ Ojala & Degerman (2021). Kestävä tuulivoimarakentaminen Pohjois-Pohjanmaalla, TUULI-hanke. Viherrakenne- ja ekosysteemipalveluselvitys. Pohjois-Pohjanmaan liitto. <<https://www.pohjois-pohjanmaa.fi/wp-content/uploads/2021/12/Viherrakenne-ja-ekosysteemipalveluselvitys-liitteinen.pdf>>

arvioinnin yhteydessä tehdyn Natura-alueiden verkostotarkastelussa Seläntauksen alue näyttäytyy luonnoltaan rikkaana alueena (Pihlaja 2023).

Toinen Keski-Suomeen rajautuva ekologinen yhteys on Haapajärvi-Litokaira yhteys, joka rajautuu Keski-Suomeen Elämäjärven pohjois-/luoteispuolelle. Keski-Suomessa tämä yhteys ei saa yhtä selkeää jatkumoa kuin edellä käsitelty Reisjärvi-Himanka-yhteys.



Kuva 14 Pohjois-Pohjanmaan ekosysteemipalveluselvityksessä esitetyt ekologiset yhteydet. Pohjois-Pohjanmaalta Keski-Suomen vastaiselle rajalle tulee kolme ekologista yhteyttä. Lähde: Ojala & Degerman 2021.

Kolmas Keski-Suomeen rajautuva ekologinen yhteys kulkee Pyhäjärven itäpuolelta ja saa alkunsa aina Pohjois-Pohjanmaan pohjoisrajalta. Keski-Suomen puolella yhteyttä lähellä olevia luonnonsuojelualueita ovat muun muassa Marjasaarenneva ja Varisvuori. Tarkasteltaessa SYKE:n Corine 2018 maanpeiteaineistojen tietojen pohjalta rakentamia laajoja yhtenäisiä luontoalueita, voi havaita, että Keski-Suomen itäraja aina Pihtiputaan koilliskulmasta lähelle Viitasaaren ja Äänekosken rajaa on laajaa yhtenäistä luontoaluetta. Laajojen yhtenäisten luontoalueiden voi katsoa olevan merkittäviä ekologiselle verkostolle ja luonnon monimuotoisuudelle.

Päijät-Häme³⁵

Päijät-Hämeessä on tarkastelu maakunnallista viherverkostoa viimeksi vuonna 2021. Tarkastelussa on huomioitu sekä viherrakenteen ekologinen että virkistysellinen ulottuvuus.

Tarkastelussa tunnistettiin maakunnan keskeisimmät ekosysteemipalveluita tuottavat ydinalueet sekä niiden väliset viheryhteydet. Ydinalueista kaksi rajautuu Keski-Suomeen.

Alue nimeltä Vehmaa-Vuorenkylä-Luhanka on tarkastelun perusteella pääosin Luhangan eteläpuolella ja sisältää siellä useita luonnonsuojelu- ja Natura-alueita. Alueella on myös ylimaakunnallinen ulkoilureitti Sysmä-Hartola-Joutsa. Keski-Suomessa laadituissa arvokkaiden luontokohteiden keskittymät (Lehtikunnas 2020) ja ekologiset vyöhykkeet (Uusitalo 2006) selvityksissä on tunnistettu merkittäviä alueita, jotka rajautuvat tähän ydinalueeseen. Ekologisen verkoston voi siis tältä kohdalta katsoa olevan ylimaakunnallinen.

Toinen Keski-Suomeen rajautuva alue Päijät-Hämeen selvityksen mukaan on Nokka-Sauvavuori, joka sijaitsee kolmen maakunnan rajalla. Alueella on muun muassa Natura-alue (Hartolan Isosuo) sekä Jääsjärven FINIBA-alue. Keski-Suomessa maakuntarajaan tuolla kohdalla rajautuu arvokkaiden luontokohteiden keskittymä.

Nähtävillä olleissa Päijät-Hämeen rakennemallien luonnosvaihtoehdoissa kyseisten viherverkoston ydinalueiden nähtiin jatkuvan Keski-Suomen puolelle. Kolmen maakunnan rajalla olevan alueen katsottiin jatkuvan kohti Joutsan Tolvasniemeä ja Marjotaipaletta, ja Luhankaan rajautuvan alueen sekä Luhangan ja Joutsan rajaa pitkin kohti pohjoista, että hieman etelämpänä Päijät-Hämeestä kohti Luhangan Judinsalaa.

Pohjois-Savo³⁶

Pohjois-Savoa koskien on vuonna 2009 laadittu ekologinen selvitys, joka on ollut pohjana myös Pohjois-Savon maakuntakaavan 2040, 2. vaiheen valmistelussa. Keväällä 2022 oli nähtävillä maakuntakaavan kaksi luonnosvaihtoehtoa. Toisessa vaihtoehdossa esitettiin laajat yhtenäiset luontoalueet perustuen SYKE:n Corine-aineiston pohjalta rakentamaan aineistoon. Toisessa vaihtoehdossa esitettiin vuoden 2009 selvityksessä määritellyt luonnon ydinalueet.

Kaavaehdotus Pohjois-Savossa asetetaan nähtäville kevään 2023 aikana. Tausta-aineiston mukaan kaavaehdotuksessa ekologinen verkosto ja luonnon monimuotoisuus tultaisiin huomioimaan alueen erityisominaisuutta kuvaavalla laajat metsäpeitteiset alueet -merkinnällä sekä luonnon ydinalueet ja ekologinen yhteys kehittämisperiaatemerkinnöillä. Tämän lisäksi kaavaehdotuksessa osoitetaan luonnonsuojelualueet, Natura 2000 -alueet, kansallispuistot, virkistykseen liittyvät alueet ja reitit, MU-alueet ja hiljaiset alueet.

Keskeisiä luonnon ydinalueita on kahdessa kohdassa Keski-Suomen vastaista rajaa. Suurempi keskittymä on Rautalammella Etelä-Konneveden kansallispuiston ympäristössä, hieman pienempi ydinalue on tunnistettu Keiteleen ja Viitasaaren rajalla Hetejärven ja Suvantojärven alueella, jonka voi katsoa jatkuvan Keski-Suomessa Heinä-Suvannon luonnonsuojelualueelle.

³⁵ Ramboll (2021). Viherverkostotarkastelu. Päijät-Hämeen liitto.

³⁶ <https://www.pohjois-savo.fi/media/4-maakuntakaavat-ja-liikenne/valmisteilla-olevat-maakuntakaavat/kaavaselvitykset/psmk2040-ekologinen-verkosto.pdf>

Etelä-Savo³⁷

Osana Etelä-Savon 3. maakuntakaavan laadintaa maakunnassa on selvitetty maakunnan siniviherrakennetta sekä ekosysteemipalveluita. Selvityksessä tarkasteltiin Etelä-Savon ekologista verkostoa 5 kilometrin puskurivyöhykkeellä, jotta maakunnan reuna-alueiden ekologisen verkoston osat ja ylimaakunnallinen kytkeytyminen voitiin tunnistaa.

Rakenteellisen ja laadullisen analyysin kautta Etelä-Savosta tunnistettiin 11 ydinaluekokonaisuutta. Näistä lähimmäksi Keski-Suomea sijoittuvat Pertunmaan ydinalue, joka rajautuu pohjoisessa kansallisesti tärkeälle Suonteen linnustoalueelle, sekä Hirvensalmi.

Ylimaakunnallisia yhteyksiä Keski-Suomeen ei juurikaan ole tunnistettu. Hirvensalmen ydinalueelta lähtee siniyhteys kohti maakuntarajaa Puulansalmen kautta. Tämä yhteys on tunnistettu Keski-Suomessa tärkeäksi osaksi matkailun ja virkistysten aluerakennetta. Varsinaista yhteyttä Pertunmaalta Suonteen vesistöä pitkin kohti pohjoista ei ole tunnistettu, mutta Suonteen useiden luonnonsuojelualueiden Keski-Suomen puolella voi osin katsoa kytkeytyvän osaksi samaa kokonaisuutta. Lisäksi Kangasniemeltä tulee Hankasalmelle siniviheryhteys Murtoisen kohdalta.

Pirkanmaa

Pirkanmaan lainvoimaisessa maakuntakaavassa on osoitettu luonnon monimuotoisuuden ydinalueet, jotka ovat osa maakunnan ekologista verkostoa. Merkintään liitetyn kehittämissuosituksen mukaan maankäytön suunnittelussa ja toteuttamisessa tulee ottaa huomioon luonnon monimuotoisuuden ja muiden luontoarvojen säilyminen sekä välttää luontoympäristön pirstoutumista. Alueita koskevissa suunnitelmissa ja päätöksissä tulee ottaa huomioon alueen luontoarvot.

Pohjois-Pirkanmaalla on yksi tällainen luonnon monimuotoisuuden ydinalue ja se rajautuu Keski-Suomen maakuntarajaan Keuruun Jyrkejärven kohdalla. Keski-Suomessa Luomuksella ja Hankajärvellä on useita rantojensuojelualueita aivan Jyrkejärven välittömässä läheisyydessä.

Toinen Keski-Suomen maakuntarajaan rajautuva monimuotoisuuden ydinalue on Längelmäen ympäristössä Orivedellä. Keski-Suomen puolella kyseisellä kohdalla on Länkipohja. Välittömässä läheisyydessä on myös Kuhmoisissa sijaitseva Isojärven kansallispuisto. Kuhmoinen siirtyi Keski-Suomesta osaksi Pirkanmaan maakuntaa vuoden 2021 alussa.

Pirkanmaalla on maakuntakaavassa osoitettu myös muun muassa viheryhteyksiä sekä maa- ja metsätalousvaltaisia alueita, jotka ovat ekosysteemipalvelujen kannalta merkittäviä. Molemmissa merkinnöissä Pirkanmaalla yhdistyy alueiden tai yhteyksien ekologinen merkitys sekä alueiden tai yhteyksien virkistyskäyttö.

Pirkanmaalle on laadittu ensimmäisenä maakuntana Suomessa alueellinen monimuotoisuusohjelma³⁸. Ohjelmaa tukemaan laadittiin Pirkanmaan uhanalaiset lajit ja luontotyypit -selvitys³⁹, jossa tunnistettiin maakunnan vastuulajit sekä uhanalaisten lajien ja luontotyyppien alueelliset keskittymät.

³⁷

https://www.esavo.fi/resources/public//Kehittaminen/Maakuntakaava/vaihekaava3/Siniviherrakenne%20ja%20ekosysteemipalvelut%20SELVITYS_16012023_Valmis.pdf

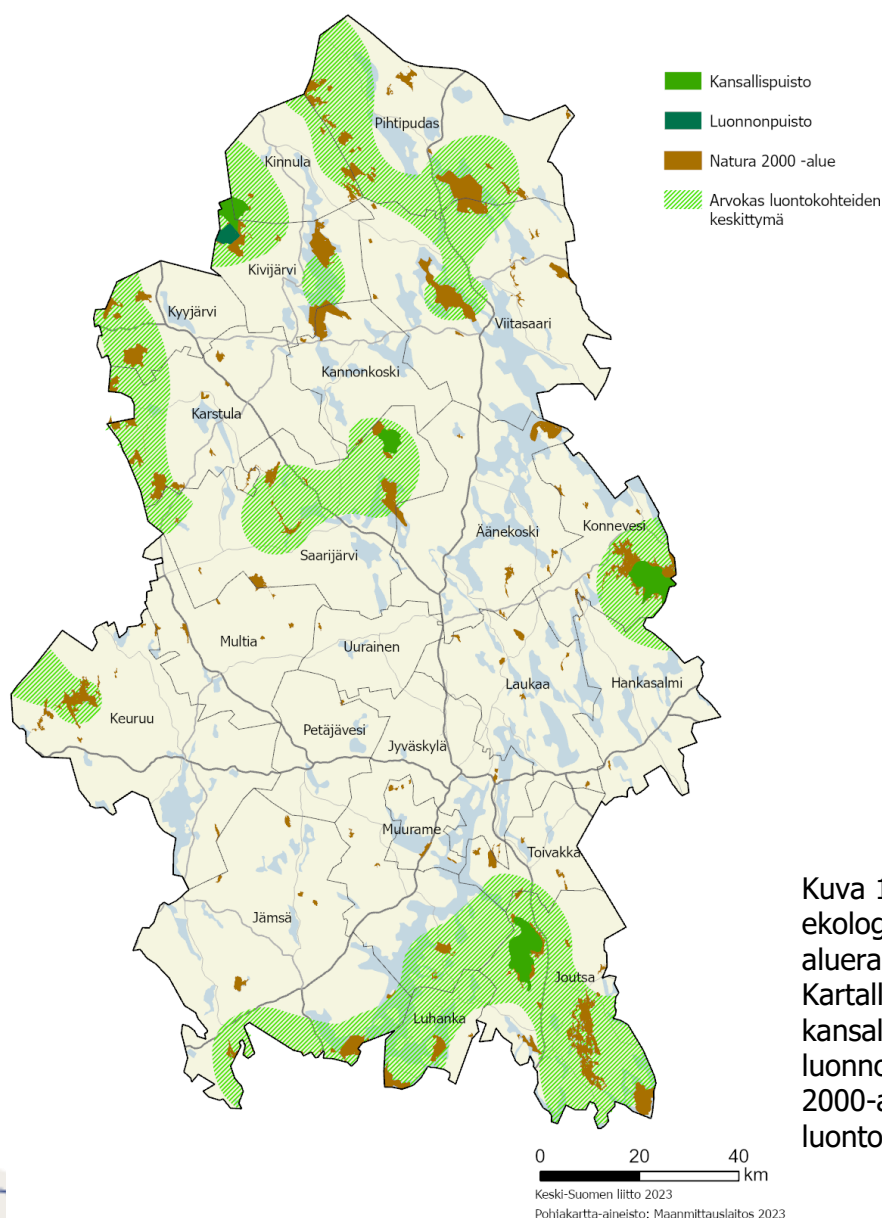
³⁸ <https://www.ely-keskus.fi/documents/43354591/0/LUMO-ohjelma.pdf/15d0b216-7533-c173-1f50-53eb3ba34952?t=1657015627604>

³⁹ <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/328936>

6.4 Hyvinvoinnin aluerakenne kartalla

Ekosysteemipalveluiden kolmijakoa noudatellen hyvinvoinnin aluerakennetta voidaan Keski-Suomessa lähestyä kolmesta näkökulmasta: ekologisesta, tuotannollisesta ja kulttuurisesta. Näiden kolmen näkökulman kautta hyvinvoinnin aluerakenteen tarkasteluun kytkeytyy myös Keski-Suomen strategian johtavana periaatteena oleva kokonaiskestävyyden ajatus.

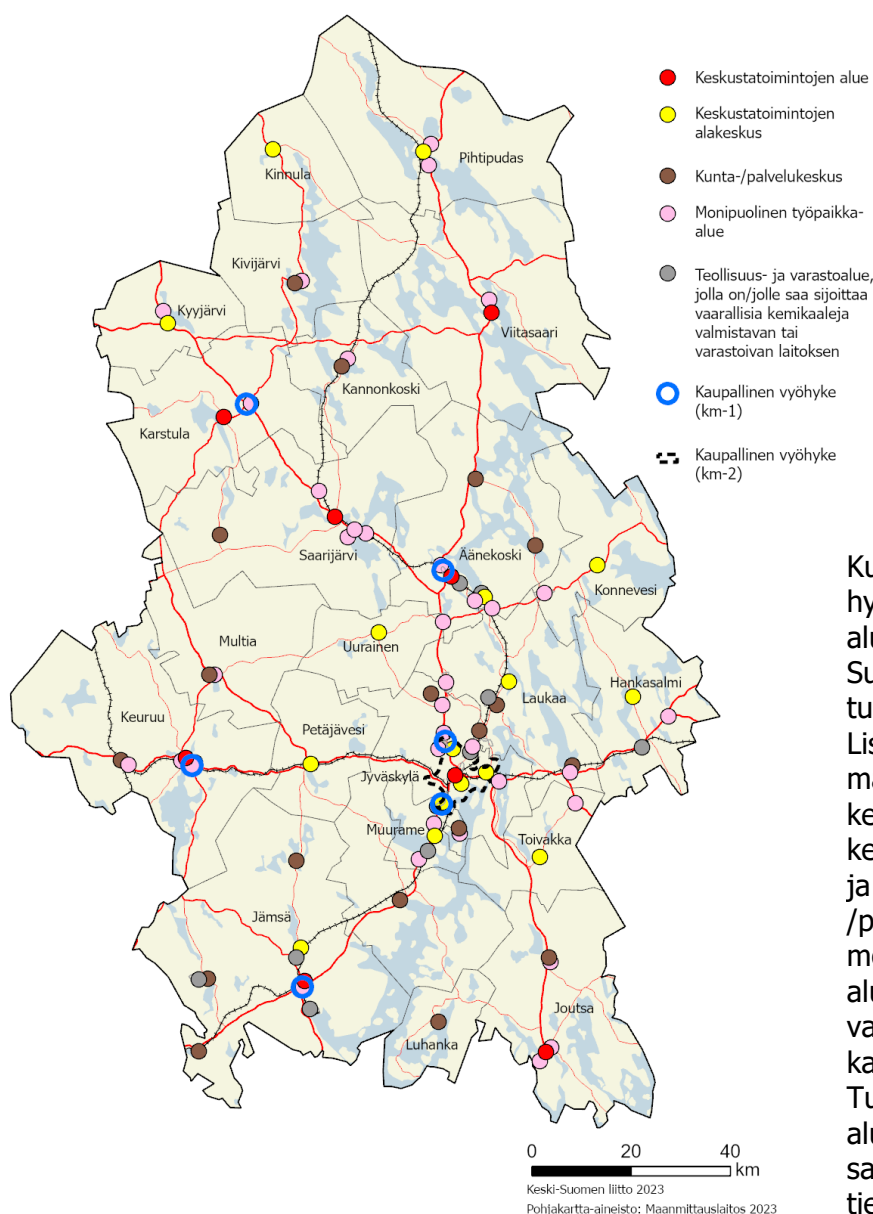
Ekologista hyvinvoinnin aluerakennetta (kuva 15) tarkasteltaessa huomio kiinnittyy hiilinieluihin, luonnon monimuotoisuuteen, ekologiin vyöhykkeisiin ja yhteyksiin. Pitämällä hyvää huolta luonnon hyvinvoinnista, vahvistetaan samalla edellytyksiä ihmisten hyvinvoinnille. Ekologista hyvinvoinnin aluerakennetta tarkasteltaessa korostuu erityisesti Keski-Suomessa selvitetty arvokkaiden luontokohteiden keskittymät sekä maakuntakaavankin merkityt kansallispuistot, luonnonpuistot ja Natura 2000 -alueet. Tulevaisuudessa aluerakennetta voidaan vahvistaa tarkastelemalla olemassa olevia ekologisia yhteyksiä sekä edellytyksiä luoda väyliä arvokkaiden luontokohteiden keskittymien ja erilaisten



Kuva 15 Keski-Suomen ekologisen hyvinvoinnin aluerakenteen elementtejä. Kartalla on esitetty kansallispuistot, luonnonpuistot, Natura 2000-alueet ja arvokkaiden luontokohteiden keskittymät.

suojelualueiden välille. Tätä työtä tulee tehdä niin maakunnallisella kuin kunnallisella tasolla. Ekologisten yhteyksien kehittämisessä on tärkeää katsoa myös yli maakuntarajojen ja pyrkiä maakuntien välisellä yhteistyöllä luomaan Suomen kattava mahdollisimman laaja ekologinen verkosto.

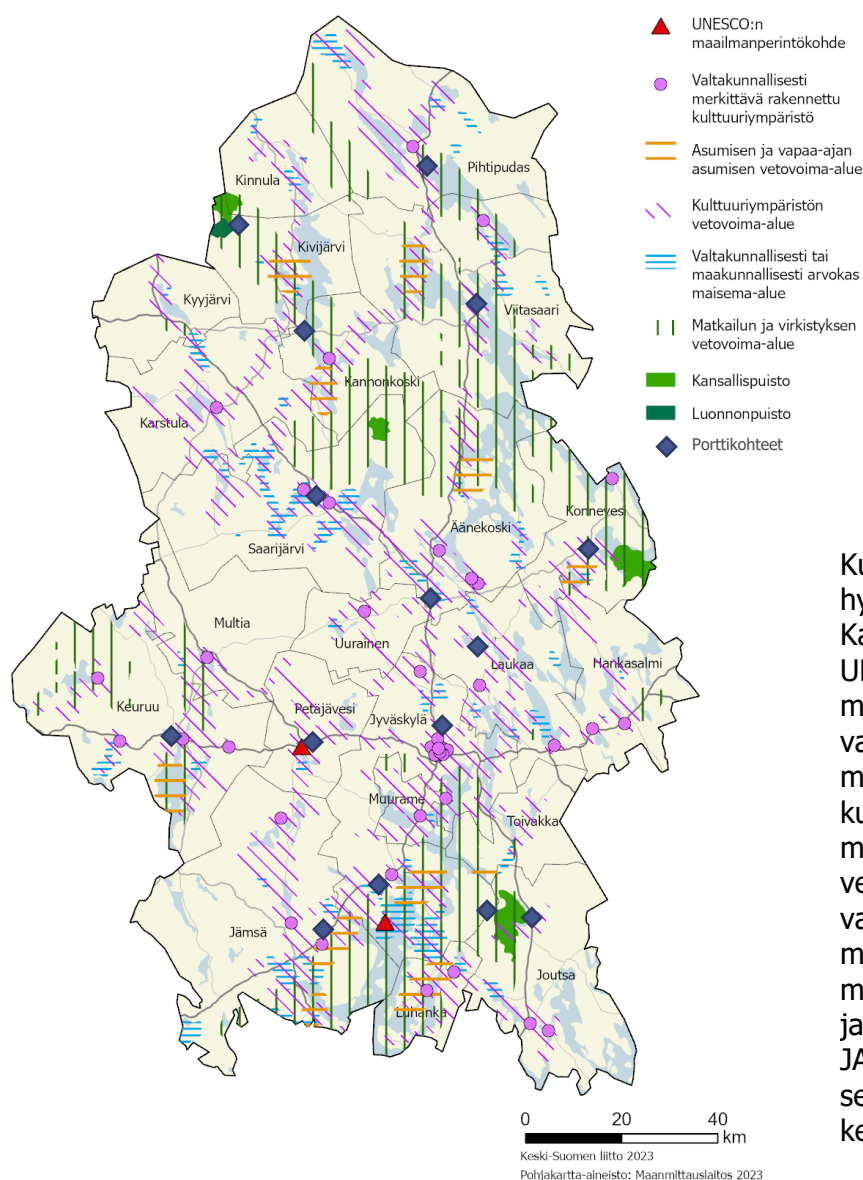
Tuotannollinen hyvinvoinnin aluerakenne (kuva 16) korostaa keskuksia sekä tuotantoon hyödynnettäviä raaka-ainealueita. Riippumatta näkökulmasta, hyvinvoinnin aluerakenteelle saavutettavuus on äärimmäisen olennainen tekijä, mutta se korostuu tuotannollisessa hyvinvoinnin aluerakenteessa. Sekä raide- että kumipyöräliikenteen kautta ekosysteemien tuotantopalvelut tuottavat taloudellista hyvinvointia Keski-Suomeen. Yksittäisenä keskittymänä tuotannollisesta hyvinvoinnin aluerakenteesta voi nostaa esiin Äänekosken, jonne biotuotetehtaan ympärille on noussut valtakunnallisestikin keskeinen metsäbiotalouden klusteri (kts. myös Sotarauta ym. 2021: 41). Yksittäisten kohteiden esiin nostaminen on kuitenkin haastavaa. Lainvoimaisessa maakuntakaavassa koko Keski-Suomi onkin osoitettu biotalouteen tukeutuvaksi alueeksi.



Kuva 16 Tuotannollinen hyvinvoinnin aluerakenne. Koko Keski-Suomi on biotalouteen tukeutuvaa aluetta. Lisäksi maakuntakaavasta keskeisiä merkintöjä ovat keskustatoimintojen alue ja alakeskus, kunta-/palvelukeskus, monipuolinen työpaikka-alue, teollisuus- ja varastoalueet sekä kaupallinen vyöhyke. Tuotannolliselle aluerakenteelle saavutettavuus ja hyvät tie- ja rautatieyhteydet on keskeisessä roolissa.

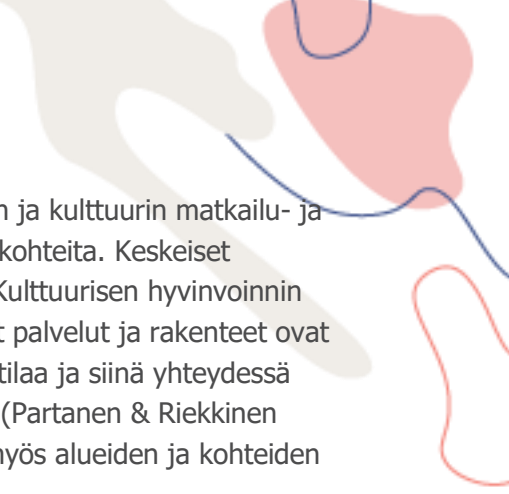
Tuotannollisesta hyvinvoinnin aluerakenteesta puhuttaessa on puun ohella muistettava myös metsien muut luonnonvarat. Suomen aikuisväestöstä 57 prosenttia marjastaa ja 40 prosenttia sienestää vuoden aikana vähintään kerran (Valtioneuvosto 2022: 20)⁴⁰.

Kulttuurisen hyvinvoinnin aluerakenteen (kuva 17) ytimenä ovat Keski-Suomen kansallispuistot sekä keskeiset kulttuuriset solmupisteet. Vaikka edellä kulttuuria ja luontoa tarkasteltiin ikään kuin erillään toisistaan, on syytä muistaa, että tuotteistetut luontoelämykset ja -palvelut perustuvat usein vahvasti suomalaiseen kulttuuriperintöön (kts. JAMK & Humak 2021: 15). Yhtenä kehittämissuosituksena on mainitussa Jyväskylän ammattikorkeakoulun ja Humakin selvityksessä on nostettu esiin luontomatkailun ja kansallispuistojen sekä kulttuuripalvelujen välisen yhteyden vahvistaminen.



Kuva 17 Kulttuurinen hyvinvoinnin aluerakenne. Kartalla on esitetty UNESCO:n maailmanperintökohteet, valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt, maakuntakaavan vetovoima-alueet, valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet, kansallis- ja luonnonpuistot, sekä JAMK & Humak (2021) selvityksessä tunnistetut keskeiset porttipaikat.

⁴⁰ Kansallinen luonnon virkistyskäytön strategia 2030: Valtioneuvoston periaatepäätös.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-685-3>



JAMKn ja Humakin selvitystyössä (2021) tarkasteltiin Keski-Suomen luonnon ja kulttuurin matkailu- ja virkistyskäytön maantieteellisiä kehittämiskeskittymiä ja niihin liittyviä porttikohteita. Keskeiset porttikohteet ovat oleellinen osa kulttuurisen hyvinvoinnin aluerakennetta. Kulttuurisen hyvinvoinnin aluerakenteen näkökulmasta on tärkeää, että keskeiset hyvinvointia tukevat palvelut ja rakenteet ovat saavutettavissa. Keski-Suomessa on selvitetty matkailun saavutettavuuden tilaa ja siinä yhteydessä tarkasteltu myös keskeisimpiä saavutettavuuteen liittyviä kehittämisaihioita (Partanen & Riekkinen 2022). Monet matkailun saavutettavuutta kehittävät toimenpiteet tukevat myös alueiden ja kohteiden paikallista virkistyskäyttöä.

Matkailun yhteydessä on tärkeää hyvinvoinnin aluerakenteenkin näkökulmasta puhua kestävästä matkailusta (Blinnikka 2020: 86–89); hyvinvoinnin aluerakenteen erilaisia ulottuvuuksia olisi tärkeää kehittää niin, ettei muille hyvinvoinnin aluerakenteen ulottuvuuksille aiheudu tarpeetonta haittaa toisen ulottuvuuden kehittämisestä. Matkailu tuo paljon hyvää mukanaan, mutta samalla on huolehdittava siitä, ettei matkailun kehittäminen vaaranna paikallisen yhteisön hyvinvointia ja paikalliset saavat osallistua kehitystyöhön.

Luontomatkailussa on merkittävää potentiaalia liiketoiminnallisesta näkökulmasta. Melkein puolet suomalaisista teki vuoden 2021 aikana useamman päivän mittaisen luontomatkan kotimaassa (Valtioneuvosto 2022: 20)⁴¹. Tässä yhteydessä tarkasteltavaksi tulevat myös maakuntakaavan vakituisten ja vapaa-ajan asumisen sekoittuneet alueet, sillä hyvin usein matka tehdään nimenomaan vapaa-ajan asunnolle.

⁴¹ Kansallinen luonnon virkistyskäytön strategia 2030: Valtioneuvoston periaatepäätös.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-685-3>

7 Hyvinvointi Keski-Suomen maakuntakaavassa

Keski-Suomen maakuntakaavassa on useita kaavamerkintöjä ja -määräyksiä, joiden kautta hyvinvoinnin aluerakenne välittyy käytäntöön. Seuraavaksi on luettelon omaisesti esitetty Keski-Suomen lainvoimaisen maakuntakaavan sekä vireillä olevan Keski-Suomen maakuntakaavan 2040 merkinnät, joiden voi katsoa konkretisoivan hyvinvoinnin aluerakennetta maakunnallisella tasolla.

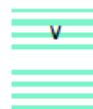
Kehittämisperiaatemerkinnot

	Maakunnan kulttuuriympäristön monimuotoiset aluekeskittymät on osoitettu merkinnällä kulttuuriympäristön vetovoima-alueet . Kulttuuriympäristöjä koskien Keski-Suomen maakuntakaavassa on myös koko maakuntakaavaa koskeva suunnittelumääräys, jonka mukaan yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa on otettava huomioon tunnetut muinaisjäännökset ja maakunnallisesti merkittävät rakennetun kulttuuriympäristön kohteet sekä arvokkaat perinnemaisemat.
	Matkailun ja virkistykseen vetovoima-alueet korostavat kyseisten alueiden potentiaalia virkistys- ja matkailukäyttöön. Vetovoima-alueet ovat myös osa sinistä biotaloutta. Vetovoima-alueiden ytiminä toimivat usein vesistöt, kansallispuistot, matkailukeskukset, virkistysalueet ja venesatamat. Alueita kehitettäessä vetovoimatekijöitä ovat suojelualueet ja kulttuuriympäristöt sekä reitistöt ja virkistysalueet, osassa myös monimuotoisuudelle tärkeitä suoalueet, kosteikot ja lintuvedet sekä ekologiset vyöhykkeet että hiljaiset alueet. Vetovoima-alueilla on myös yhteensovittamistarvetta biotalouteen liittyvien metsien, peltojen ja soiden käytön suhteen, matkailun ja virkistykseen vetovoima-alueet eivät rajoita metsien kestävä hoitoa ja käyttöä tai käyttöä vakituiseen tai loma-asumiseen. (Keski-Suomen liitto 2017).
	Asumisen ja vapaa-ajan asumisen vetovoima-alueet osoittavat vakituisen, vapaa-ajan asumisen sekä matkailun ja virkistykseen kehittämisvyöhykkeet. Merkinnän suunnittelumääräyksen mukaisesti yksityiskohtaisemmassa suunnittelussa tulee edistää luonto-, ym. matkailuelinkeinojen ja virkistykseen palvelujen sijoittumista alueelle ja alueella on turvattava luontoarvot.
	Kansainvälinen pyöräilyreitti merkinnällä osoitetaan ohjeellisena pitkänmatkan pyöräliikenteen yhteys, EuroVelo 11. (Keski-Suomen liitto 2023)
	Ulkoilun yhteystarve . Merkinnällä osoitetaan virkistysalue- ja ulkoilureittiverkostoon liittyvä tavoitteellinen reittiyhteys. Maakunnallisesti näkökulmasta on tärkeää, että yksityiskohtaisessa suunnittelussa eri reitit muodostavat toimivan kokonaisuuden, ja tähän onkin kiinnitetty huomiota merkintään liittyvällä suunnittelumääräyksellä.

Aluevarausmerkinnät

  	Merkinnällä luonnonsuojelualue osoitetaan luonnonsuojelulain nojalla suojeltu tai suojeltavaksi tarkoitettu alue. Alueilla ei saa ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, jotka saattaisivat vaarantaa alueen suojeluarvoja. Tämä suojelumääräys on voimassa, kunnes suojelualue varsinaisesti perustetaan. Suojelualuemerkinnällä osoitetaan alue, joka voidaan toteuttaa luonnonsuojelulain ja/tai muun lainsäädännön perusteella. Myös sitä koskee määräys, jonka mukaan alueella ei saa ryhtyä toimenpiteisiin, jotka saattaisivat vaarantaa alueen suojeluarvoja. Natura 2000 -verkostoon kuuluvat alueet osoitetaan omalla merkinnällään.
KP/LP	Kansallispuisto/luonnonpuisto. Keski-Suomessa on neljä kansallispuistoa, jotka on merkitty myös maakuntakaavaan.
  	Virkistysalueet ja kohteet. Maakuntakaavassa osoitetaan vähintään seudullisesti merkittävät virkistysalueet. Alueita koskevan rakentamismääräyksen mukaan alueella sallitaan virkistys- ja retkeilykäyttöä palveleva rakentaminen.
 	Matkailupalvelujen alueilla ja kohteissa sallitaan matkailupalveluja tukeva rakentaminen.

Alueen erityisominaisuuksia kuvaavat merkinnät

	Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkailla maisema-alueilla on otettava huomioon arvokkaan maisema-alueen kokonaisuus, ominaispiirteet ja identiteetti.
	Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt on merkitty maakuntakaavaan ja merkintää koskevan suunnittelumääräyksen mukaan alueiden suunnittelussa on otettava huomioon kulttuurishistoriallisen rakennetun ympäristön kokonaisuus, ominaispiirteet ja identiteetti. Alueen käyttöä on ohjattava siten, ettei näitä arvoja heikennetä.
	Keski-Suomessa on kaksi UNESCO:n maailmanperintökohdetta , Petäjäveden vanha kirkko sekä Struven mittausketjun Oravivuoren piste. Maailmanperintökohteita ja niiden lähiympäristöä on suunniteltava siten, että maailmanperintökohteen rakennus- ja kulttuurishistorialliset sekä maisemalliset arvot säilyvät ja vahvistuvat.

Viivamerkinnät

	Maakuntakaavassa osoitetaan maisemallisesti arvokas tie merkinnällä maisema/-matkailutie .
---	---

□ □ □ □	Moottorikelkkailureitti. Merkinnällä osoitetaan moottorikelkkailun runkoreitistö ohjeellisena.
○ ○ ○	Ulkoilureitti. Keski-Suomen maakuntakaavassa ulkoilureitistön ytimen muodostaa Keski-Suomen maakuntaura.
○ ○ ○	Vesiretkeilyreitti. Merkinnällä osoitetaan vesiretkeilyyn sopiva reitti.
—○—○—	Veneväylä. Merkinnällä soitetaan veneilyä palveleva runkoväylä.

Tämän lisäksi on liikenneyhteyksiin liittyvät merkinnät, jotka ovat oleellisessa roolissa saavutettavuuden kannalta. Myös merkintä biotaloutteen tukeutuva alue tukee keskisuomalaista hyvinvointia. Kyseiseen merkintään liittyvän suunnittelumääräyksen mukaan kyseisten alueiden suunnittelussa on varmistettava maa- ja metsätalouden ja muiden maaseutuelinkeinojen toiminta- ja kehittämisedellytykset sekä turvattava hyvien ja yhtenäisten metsä- ja peltoalueiden säilyminen maaseutuelinkeinojen käytössä.

8 Lopuksi

Keski-Suomessa hyvinvoinnin edistäminen on vahva strateginen tavoite. Hyvinvointi otetaan huomioon aluekehittämisessä yhtenä prioriteettina ja alueidenkäytöllisillä ratkaisuilla tuetaan hyvinvoinnin edistämistä.

Keskisuomalainen hyvinvointi pohjautuu vahvasti kahteen kärkeen: Toisaalta on hyvin vahva traditio ekosysteemipalveluihin pohjautuvasta hyvinvoinnista, ja toisaalta koko Keski-Suomi Jyväskylän johdolla on ollut sivistykseen, kulttuuriin ja liikuntaan pohjaavan hyvinvoinnin airut.

Hyvinvoinnin aluerakenteen konkretisoimisessa ja käytännön toiminnassa on useita aktiivisia tekijöitä:

Hyvinvointialueella on keskeinen rooli saavutettavien terveyspalveluiden järjestämisessä. Palveluverkkoa on ohjattava niin, että se tukee Keski-Suomen aluerakennetta ja Keski-Suomen kehitystä. Hyvinvointialueella on myös mahdollisuus edistää luonnon virkistyskäyttöön pohjautuvia ratkaisuja terveydenhuollossa.⁴²

Kunnilla on kaavamonomoli ja monessa hyvinvointiin liittyvässä ratkaisussa kunnat tekevät konkreettiset toimenpiteet. Kuntien välistä koordinaatiota hyvinvointiin liittyvien palveluiden tuottamisessa on syytä jatkossakin syventää, jotta maakunnallisesta hyvinvoinnin aluerakenteesta tulee luonnollinen toiminnallinen kokonaisuus.

Oppilaitoksien johdolla rakennetaan edellytyksiä sivistykselle ja jatkuvalle elinikäiselle oppimiselle. Oppilaitokset ovat alueen merkittäviä kehittäjiä.

Hyvinvoinnin edistämisessä jokainen tarvitaan mukaan, ja keskeinen rooli on **yrityksillä ja yhteisöillä** sekä **maakunnan asukkailla**. Kylillä ja lähiöissä tapahtuva kehitystyö on koko Keski-Suomen elinvoiman edellytys. Yrityksiä ja yhteisöjä tulee kannustaa jatkossakin olemaan osa hyvinvoinnin aluerakenteen käytännön toteutumista.

Hyvinvoinnin aluerakenne tukee keskisuomalaista identiteettiä⁴³. Kuten edellä on esitetty, Keski-Suomi on vahva sivistyksen ja kulttuurin sekä kumpujen, vuorien ja jylhien järvien maakunta.

*Männikkömetsät ja rantojen raidat, laaksojen liepeillä koivikkohaavat.
Ah, polut korpia kiertävät kaidat, kukkivat kummut ja mansikkamaat!
Keitele vehmas ja Päijänne jylhä, kirkkaus Keuruun ja Kuuhankaveen.
Vuorien huippujen kauneus ylhä; ah, kotiseutua muistoiheen.
Syntymäpaikka kun on sydän Suomen, siis sitä suottako kiittelisin?
Täällähän aukeni ens' elon huomen, tänne ma toivon hautanikin.
Täällä on naapuri heimoni verta, täällä on ystävä voittamaton.
Tänne, ah, tänne on kaipaus kerta; täällä on kaikki mi kallista on!*

⁴² Kts. Kansallinen luonnon virkistyskäytön strategia 2022: 46.

⁴³ Kts. esim. em 2022: 50–51.

Lähteet

- Blinnikka, P. (2020). Kestävä matkailu. *Teoksessa* Laitinen, J. (toim.). *Luonnon ekosysteemipalvelut Keski-Suomessa*. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Hakkarainen, T. (2020). Vastuullinen retkeily valtion alueilla. *Teoksessa* Laitinen, J. (toim.). *Luonnon ekosysteemipalvelut Keski-Suomessa*. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Hoffren, J. (2022). *EU on edistynyt kestävässä kehityksessä: Suomen haasteina on puhdas energia sekä kestävä kulutus ja tuotanto*. Tieto & trendit.
- Isola, A. Ekologinen verkosto Pohjois-Savon maakuntakaavan 2040 2. vaiheessa. <https://www.pohjois-savo.fi/media/4-maakuntakaavat-ja-liikenne/valmisteilla-olevat-maakuntakaavat/kaavaselvitykset/psmk2040-ekologinen-verkosto.pdf>
- JAMK & Humak. (2021). *Keski-Suomen luonnon ja kulttuurin matkailu- ja virkistyskäytön selvitystyö*.
- Jyväskylän kaupunki. (2022). *Jyväskylän kaupungin kulttuurisuunnitelma 2022–2025*. <https://fiiphtml5.com/enxld/htwl>
- Keski-Suomen liitto (2017). *Keski-Suomen maakuntakaavan tarkistus. Kaavaselostus*.
- Keski-Suomen liitto (2023). *Keski-Suomen maakuntakaava 2040. Kaavaehdotus (MRA 13§)*
- Kontula, T., A. Raunio, A. Lehikoinen, T. Heilala, S. Kolu, U-M. Liukko, T. Rytteri & J. Teeriaho. (2021). *Pirkanmaan uhanalaiset lajit ja luontotyypit*. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 20/2021. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/328936>
- Kunnas, J., A-K. Tupala, T. Kortetmäki, J. Hytönen (2022). *Kokonaiskestävä aluekehittäminen: esimerkkinä Keski-Suomi*. <<https://keskisuomi.fi/wp-content/uploads/2022/02/B-209-Kokonaiskestava-aluekehittaminen-esimerkkina-Keski-Suomi.pdf>> Keski-Suomen liitto
- Kumpulainen, M. & S. Silen (2016). *Mihin kulttuuriympäristöt keskittyvät Keski-Suomessa? Metodina kohdekeskittymäkartat*. Keski-Suomen museo.
- Laitinen, J. (2020, toim.). *Luonnon ekosysteemipalvelut Keski-Suomessa*. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Laukaa. (2015). *Laukaan maankäytön rakennemalli. Loppuraportti 8.12.2015 (tarkastettu)*. https://www.laukaa.fi/asukkaat/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Laukaan_rakennemalli_loppuraportti_tarkastettu_08122015.pdf
- Lehtikunnas, M. (2020). *Maakuntakaavoituksen kehittäminen arvokkaiden luontoalueiden ja metsien hiilivarastojen turvaamiseksi Keski-Suomessa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Ojala & Degerman (2021). *Kestävä tuulivoimarakentaminen Pohjois-Pohjanmaalla, TUULI-hanke. Viherrakenne- ja ekosysteemipalveluselvitys*. Pohjois-Pohjanmaan liitto. <<https://www.pohjois-pohjanmaa.fi/wp-content/uploads/2021/12/Viherrakenne-ja-ekosysteemipalveluselvitys-liitteinen.pdf>>
- Paavilainen, S., T. Virta, M. Kokkila, E. Kattiala, I. Tapiola & E. Puhjo. (2022). *Selvitys. Etelä-Savon siniviherrakenne ja ekosysteemipalvelut*. Ramboll. https://www.esavo.fi/resources/public/Kehittaminen/Maakuntakaava/vaihekaava3/Siniviherrakenn%20ja%20ekosysteemipalvelut%20SELVITYS_16012023_Valmis.pdf

- Partanen, M. & S. Riekkinen. (2022). *Matkailun saavutettavuutta vastuullisesti: Näkökulmia fyysiseen, digitaaliseen ja inklusiiviseen saavutettavuuteen Keski-Suomessa 2021–2022*. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-830-643-9>
- Pirkanmaan LUMO. Luonnon monimuotoisuusohjelma 2022–2030. <https://www.ely-keskus.fi/documents/43354591/0/LUMO-ohjelma.pdf/15d0b216-7533-c173-1f50-53eb3ba34952?t=1657015627604>
- Ramboll (2021). *Viherverkostotarkastelu*. Päijät-Hämeen liitto.
- Savikko, H., K. Lehtinen, A. Tulonen, J. Mäkinen, J. Räsänen, E. Salminen, J. Hokkanen. (2017). *Keski-Suomen tarkistettu maakuntakaava. Vaikutusten arviointi*. Ramboll.
- Selänne, A., K. Illmer, K. Olkio, T. Sokka, K. Leskisenoja, A. Koistinen, P. Poikonen, J. Viljanen, P. Pulkkinen & M. Nykänen. (2022). *Vesien tila hyväksi: Keski-Suomen vesienhoidon toimenpideohjelma vuosille 2022–2027*. Keski-Suomen ELY-keskus. <https://www.doria.fi/handle/10024/184009>
- Sotarauta, M., T. Makkonen, S. Moisio & H. Kurikka. (2021). *Suomen aluekehityksen skenaariot 2040*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2021: 60. Työ- ja elinkeinoministeriö. Helsinki.
- Sweco (2020). *8K Rakennemalli. Pohjoisen Keski-Suomen rakennemalli*.
- Ubigo Oy & Lundén Architecture Oy. (2022). *Etelä-Pohjanmaan viherrakenne ja ekosysteemipalvelut*.
- Uusitalo, A. (2006). Ekologisesti arvokkaiden alueiden huomioiminen maakuntakaavoituksessa. <https://keskisuomi.fi/wp-content/uploads/sites/3/2020/09/933-ekologiset_vyohykkeet.pdf>.
- Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet. https://www.ymparisto.fi/fi-fi/elinymparisto_ja_kaavoitus/maankayton_suunnitteluja_rjestelma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet
- Valtioneuvosto. (2019). *Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3>
- Valtioneuvosto. (2022). *Kansallinen luonnon virkistyskäytön strategia 2030. Valtioneuvoston periaatepäätös*. Valtioneuvoston julkaisuja 2022: 13. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-685-3>
- Valtioneuvoston kanslia (2020). *Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta. Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa*. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 2020: 7.
- World Economic Forum (2020). *Nature risk rising: Why the crisis engulfing nature matters for business and the economy*. <<https://www.weforum.org/reports/nature-risk-rising-why-the-crisis-engulfing-nature-matters-for-business-and-the-economy/>>
- Yhdistyneet kansakunnat (2015). *Yleiskokouksen päätöslauselma 25. syyskuuta 2015*.
- Äänekoski. (2019). *Kilpailukykyä maankäytön keinoin. Äänekosken maankäytön rakennemalli 2022*. <https://www.aanekoski.fi/asuminen-ja-ymparisto/kaavoitus/kaavat/vireilla-olevat-kaavat/kaavat-aakkosjarjestyksessa/Rakennemalli2022.pdf>